

KAREL DOMORÁZEK

O JANU HERBENOVÍ

1 9 3 8

Knihovna Svazu národního osvobození

Tiskem Pokroku, Praha II., Revoluční 6

I.

Léta mládí

V měsíci květnu před jedenaosmdesáti lety (7. května 1857) narodil se v dědině Brumovicích na jižní Moravě chlapec, jemuž bylo dáno na křtu jméno Jan. Rodiče jeho byli chudí podělkáři. Nějakých dvacet let předtím dostal se jeho otec, Vavřinec Herben, rodem z blízké vsi Morkůvek, kde sedlačil jeho bratr, do Brumovic jako voják. To soud posílal vojáky »chodit po exekuci«: neplatili-li sedláci daně, přišel do vsi voják, vybíral od stavení ke stavení daně a pokuty. Bez křiku a zlosti to ovšem nebylo; vojáci musili na neplatiče tvrdě nastupovat, zle se na ně rozkřikovali a nešlo-li po dobrém, i ostře dlužníka sužovali. Vavřinec Herben, jemuž v Brumovicích říkali Vávra, nebyl tak na sedláky tvrdý: rád si zazpíval, ba i po chalupách hrával na housle a že ho z Morkůvek znali, poseděli s ním, čtveračili a říkali: »ba, to jest Vávra z Morkůvek, Vávra muzikant« — a z přátelství mu daní neplatili, a milý Vávra pak na úřad přinesl pramálo peněz a pokut. Tož ho páni od soudu po druhé do Brumovic už neposlali, přeložili hodně daleko do kraje, kde veselého muzikanta neznali...

Ale on se do Brumovic přece jen, ovšem po čase, vrátil, i s tou svou zamilovanou písničkou — »v Brně pod Štymberkem — sú tam lávky kolem — brumovští pacholci — sedijú za stolem«. — Našelt' si tam nevěstu, oženil se a hrával na všech svatbách i hodech v celém kraji. Však měl i svou kapelu šumařskou,

která — v pozdějších letech — byla na jižní Moravě tak proslulá, že si při výstavě v Hodoníně, když se jim rozstonal první houslista, dojeli pro Vávru až do Brumovic bryčkou a že not neznal a měl hrát vídeňské valčíky, učili ho cestou a on je pak s kapelou hrál, a jak znamenitě!

Oženiv se, v Morkůvkách u bratra zůstatí nemohl a tak se se ženou Alžbětou, rodem Šlampovou, nastěhovali do Brumovic, vystavěli si dole na dědině u jezírka chaloupku, v níž se Jan narodil.

Rodiče jeho pracovali jako mlatci, nádeničili a pomáhali, kde se dalo. Sami měli také nějaký ten kousek pole, šetřili, tu si zas kousek přikoupili a starali se o výživu svou i Janovu, jak dovedli nejlépe. S mladými manžely bydleli v chalupě i rodiče nevěstini; děd Janův málo doma býval, byl »příkopářem«, pracoval na vysušování rybníků, vyhazoval příkopy pro svádění vod v polích a lukách, babička obstarávala kravku, drůbež a »ušípané«, mladá matka pracovala v polích a konala všechnu ostatní domácí práci. Do růží a do hedvábí se Jeník Herbenů nenarodil...

Za prvých let jeho mladosti se rodiče jeho skoro nuzovali a chlapec, sotva trochu odrostl, musil s nimi dělat, pásal krávy, na poli pomáhal, dřiny zkusil dost a dost. Teprve v pozdějších letech, když otec stal se dohlázkem na lidi ve dvoře a konečně »císařským« hajným, bylo u Herbenů lépe. Radostným oddechem pro Jeníka byly pouti: babička byla zbožná a horlivá poutnice na posvátná místa ve Křtinách, Vambeřicích, Mariacelu i jinam. Však bylo Jeníkovi šest let, když s ní už putoval na proslavenou pout' na Velehrad r. 1863, jež stala se i slavností národní. S babičkou puto-

val na Velehrad aspoň desetkrát — jako kmet o tom nám vypravoval: »podívejte se do mapy země moravské a přesvědčíte se, že z Brumovic na Velehrad nebylo právě blízko — a na poutích se pěkně šlapalo tam i sem pěšky, chudý chlapec většinou bosky« ... A přece to byly pro něho cesty, na něž se z plna srdce těšival, cesty, které vedly ze zašeřelých dnů krušného mládí do sluneční radosti.

Napsal-li Herben jako starý muž ve svých vzpomínkách, že hořko doma bývalo, že jako chlapec jenjen hořel dostat se z domu, že jediný jeho rodinný cit byl strach, jako by byl pořád něčím vinen, těžko si to věru srovnat s obvyklou představou o bezstarostném, veselém mládí dětí na venkově, skotačivých, zpívajících, v stálém smíchu a hrách.

Matka Janova v chudobě vyrostla, u sedláků od mlada nádeničila, pak šla do služby v panském domě a jako osmnáctiletá stala se matkou. I na ni se život málo usmíval: ztvrdla jím. Povahou byla rázná, do práce jako oheň, prudce šla za vším, i byla u ní kázeň tuhá. Když otec Janův se svými muzikanty hrával po vesnicích nebo hlídal v lesích a polích, na ní spočívala veškerá starost o domácnost, a malý Jeník pod její přísnou vládou musil se činit. Nebylo tedy divu, že i při své upřímné lásce k dětem nedovedla jim říci srdečnějšího slova: s ní se také nikdy nikdo nemazlil. — Ostatně nebyla výjimkou z ostatních. »Naši moravští lidé se velice ostýchají projevovat city ... je to tak, city se u nás nevyznávají. Ale snad právě proto, že jsou příliš hluboké a lidé nemohou pro ně najít dost přiměřených slov. Že nás maminka měla ráda, to jsme poznali jinak: po skutcích ...« krásně o tom říká její syn ve svých vzpomínkách.

Silná, zdravá tělem — však' dočkala se, porodivši v chudobě čtyři děti, devadesáti let věku v plném zdraví! — byla matka Jeníkova silna duchem. Přes to, že v chudém vyrostla, byla i dosti vzdělána, vždyť naučila se dobře číst a psát, a to za tehdejších časů na vesnici, vzdálené všemu ruchu, bylo již vzácností. Herbenovi, ač byli z nejchudších, byli na dědině z nejvzdělanějších. Děd Janův byl členem různencového bratrstva, kupoval knížky, poutníci se u nich v neděli scházeli a četlo se. Velikou bibli otcovu měli a Jeník, malý chlapec, z knížek musil v zimních večerech starým předcítávat i poslouchal, jak oni o přečteném hloubali a hovořili. A že to bylo čtení obsahu většinou vážného, pobožného, zanechalo na léta zřejmé stopy v mysli dorůstajícího hochy. Hloubali staří, bádali i on a naučil se dívat se na všechno s pozorností, rozvážně posuzovat, neuspěchat se povrchně se svým úsudkem; dobral-li se ho však takovou úvahou, na svém dovedl stát a tuze se hájit. Z tvrdého života vyšel, uměl se bít už od mlada. Ne sice s prudkým gestem a unáhleně, ba naopak s klidem, který tím více zesiloval rány. I při té honěnici za chlebem dbala matka toho, aby oba její hoši chodili pravidelně do školy a řádně se připravovali na lepší život. Toho jim chtěla doprát. Pobožná byla, toužila proto, aby aspoň starší synek mohl studovat a stát se panem páterem, »panáčkem«, jak tam na Moravě říkali. Rodiče šetřili, děd s bábou pomáhali, a když bylo nastrádáno na dvě stě zlatých — což bylo tehdáž, při jejich chudobě, malé jmění — rozhodnuto bylo o osudu chlapcově. Nejprve se pocvičoval o prázdninách u pana učitele v Morkůvkách v němčině a byl pak přijat

do čtvrté třídy německé školy v Hustopečích (1869).

Té němčiny! Jak mnoho se mohl z ní naučit za krátký čas prázdnin? Tak šel z dědiny slabě připraven do světa: sbohem, vesničko rodná — už se ke krávkám a dřině v polích nevrátím! Loučení s domovem. Myslíš si, jak bylo asi truchlivé, jak nás matka po vlasech hladila, teskně objímala, rady dávala, jak nám po tváři slzičky proudem stékaly a nohy jako by byly v zemi vryty... Tam na dědině bylo to kratší a tvrdší. Starý pán o tom po letech ve svých vzpomínkách vypráví:

»Zapráhli krávy, na vůz naložili černý kufřík, koupený v létě na jarmarku, naložili uzel peřin, potom mě, a jeli jsme do Hustopeč. Nikdo mně nedával na rozloučenou napomenutí, ta jsem už měl v sobě, nikdo mne nežehnal na čelo křížkem, nikdo neslzel. 'Tak už jed'te,' řekl suše tatínek, když se zdálo, že je všechno vyřízeno. U nás nebyvalo nikdy pohnutlivých chvil. A jeli jsme, vím, že maminka jela se mnou«...

Byl chlapec pyšný na své »panské« šaty, boty měl bez holínek, klobouk mu nedržel na hlavě, v knoflících šatů se vyznat nemohl — ale byl při tom štásten, srdce se v něm rozehrálo radostí, neboť vcházel do nového života, do něčeho, co bylo milionkrát krásnější než život doma, a proto při loučení ani nevzdychl. Ale nebylo pro něho ani v Hustopečích prostře- no dosyta a do prachových peřin. Vyhledali mu laciný byt, bylot' třeba hodně šetřit, matka s bábou smluvili se na letním jarmarku s hustopečskými: měsíčně za chlapce dáte osm zlatých, dva pecny chleba, a bude se u nás mít jak dobře! Za to musil celému domu, bytné

i jejímu muži a svým třem soudruhům spolu-
bydlícím čistit denně boty, ráno pro všechny
namlít kávy, skočit k pekaři pro rohlíky a ob-
starávat podle potřeby všechny posílky. A on
to dělal rád jako veselou hračku — ba, ty boty
čistil s takovou náruživostí, že i po letech toho
s úsměvem vzpomínal.

Se vším byl spokojen, s bydlením, se stra-
vou, a když ostatní někdy si stěžovali, že jest
jídla málo nebo špatné, pokládal je za roz-
mazlence a mlsné huby. Jen když doma být
nemusil, jen když mohl chodit do školy! Ve
své »Knize vzpomínek« (kterou vydal ovšem
až jako stařec sedmasedmdesátiletý) říká
o tom hustopečském pobytě nezapomenutelné
věty. »Já bych se ani ve snu nebyl odvážil
přát si, abych se měl ještě líp! Jen si vzpome-
nout, jak bych za svítání doma mrzutě vstá-
val a spěchal ve studené rose na panské, že
bych přes celý den bloudil jako prst v lese za
kravami, že bych doma kopal, oral, smítal,
svážel a vyhazoval hnůj! Byl bych spával tře-
ba pod schody, jen když jsem nemusil být do-
ma«... Nepodlehl, byť sebe drsněji na něho
doléhala nouze, nezanařikal si a nezasteskl:
chlapec jako muž obranu měnil v útok, z ran
si mnoho nedělal. Třebas z domova málo ně-
mecky uměl, prodřel se učením, dobrá pamět
mu sloužila, a tak s počátku odříkával své
úlohy větu po větě, ač rozuměl každému de-
sátému slovu. V té píli nepolevil, snad při tom
i dost hladu zkusil, tu i tam si krejčárek sám
přivydělal — ale na konci roku vrátil se domů
s dobrým vysvědčením. Už měl »panské« šaty,
ze slováckého kluka klubal se panský stu-
dent... Už naň v dědině nevolali: »Jan-
ku«, ale »Johann!« Na poli o prázdninách už

pracovat nemusil, ba ani mu toho nedovolili, před lidmi v dědině připravoval se na panské zaměstnání, to by si byl zadal! Obstarával menší práce a jen se těšil, jak půjde do Brna na další studie.

II.

Na gymnasiu v Brně

Na gymnasium! Bylo tehdy v Brně nově otevřeno, říkali mu »slovanské« gymnasium. Tam ho po letních prázdninách, třináctiletého (r. 1870), odvezli. Při zkoušce přijímací dobře obstál: profesor Bartoš, jenž ho zkoumal, byl sice přísný učitel, ale dobrý, ušlechtilý člověk. Poznal v malém Slováčkovi bystrého chlapce, však ten ho po celá ta studia měl hluboce rád. Byt našli mu v Brně zase laciný, ale jaké to bylo bydlení! V jedné, jediné světnici pronajímané podnájemníkům, kde stále polehával těžce chorý muž bytné, přespávalo s Janem ještě osm lidí. Tam se měl učit a připravovat do školy! Jak? Před domek večer vycházel pod lucernu a tam si četl své úlohy. Pravidelně studovati mohl teprve, když se dostal do chlapeckého semináře: to už pak — od terciie — domů nosil vysvědčení s vyznamenáním. Po celou dobu studií na gymnasiu brněnském byl pilný a pozorný žák. Vděčně vzpomíná profesorů, kteří vedli své žáky k přemýšlení, udržovali je v pozornosti poutavým přednesem, takže doma nemusil ani tak mnoho »dřít«... Dvou zvláště vřele vzpomíná: Františka Bartoše a Václava Royta. Bartoše si zamiloval: od něho učil se vážné lásce a čínotvorné úctě k jazyku českému. Nebot' Bartoš netrpěl vůbec nesprávné češtiny, bylot' pro něho požadavkem mravnosti a povinností čestného charakteru mluvit i psát ryzím jazykem. »Čest národní visí na mateřštině...« I jinak byl mravní vliv

Bartošův na Herbena nemalý. Bartoš zapůsobil také mocně i na jeho literární vývoj, to zvláště v prvních letech tvorby. Podle Bartoše uznával, že lid jest základním útvarem národní kultury, jejím zdravým nositelem i uchovatelem svéráznosti, způsobem života, svými mravními názory, svou věrností zvykům, kroji, řádům, svou moudrostí vydobytou generacemi, že jest strážcem jazykové pokladnice, z níž čerpá a pro svoje výrazové prostředky má se poučovati mladý spisovatel. Lid má mu býti soudcem krásy, mravu i řeči. Více však působil Bartoš na své žáky jako učitel svými pedagogickými methodami, než jako spisovatel. Však po letech Herben píše, že — »Bartoš mluvící byl docela jiná osoba než Bartoš píšící, jenž málokde povznesl se ke švižnějšímu projevu svých myšlének.« Byl tedy, myslím, vliv Bartošův na Herbenovu tvorbu přeceňován.

Rád a vděčně vzpomínal Herben vedle Bartoše i profesora Václava Royta. — »V hodinách Bartošových bývala třída nabita elektřinou; Bartoš horoval, hnal nás k nadšení; Royt učil moudrosti, důkazům, logice. Jeho oči se dívaly na mne, kdykoliv jsem psal věci nejen dějepisné a beletristické, nýbrž i jen třeba články novinářské — nic bez důkazů a odůvodnění« — tak Royta vděčně vzpomíná. Neboť Royt uměl nalézt pro své předměty cestu k žákovským srdcím. Učil zeměpisu a dějepis. Při svých výkladech i při zkoušení nekladal důraz na to, aby uměli pěkně z paměti odříkávat řady letopočtů, spousty panovníckých a vojevůdcovských jmen, aby věděli o každé bitvě, ale aby z dějpisu především poznávali a pro své vzdělání pamatovali ony skutečnosti, události a činy, jež jsou stupni,

po nichž národy a lidstvo stoupají k vyššímu osvícení. Právě jádro dějin každého národa jsou dějiny jeho osvěty, proto z dějin jeho třeba poznávati především, jak v něm rostla láska k pravdě, dobru a kráse, čím se to projevovalo a kdo se v jeho lidu o to přičinil. A dále, jak a čím národ přispíval k světovému pěstění ctností lidských, k zlepšování a zvyšování mravů a celkové lidské kultury. Učí-li se žák poznávati dějiny svého národa i lidstva s tohoto mravního a osvětového hlediska, stává se mu dějepis zajisté zajímavějším, bližším jeho srdci: nemusí už pamatovat si pouze číslice a jména, jde hlouběji a chápe, čím jest i svým vzděláním a lepšením povinen nejen sobě, ale i svému lidu. I ten musí poznávat, svou zemi i ostatní, jejich vlastnosti, krásy i přednosti jako obtíže, v nichž lid žije, poznáváním minulosti poučovat se pro přítomnost. Prožívati dějiny svého národa ve svém nitru a v obdivu a v uznání všeho, čím prospěl sobě i lidstvu, učit se milovat ho v pravdě a v dobru. Z dějin života a osvěty poznávat sílu i slabosti svého národa, z dějin ověřit si a odůvodnit svou lásku k rodné zemi i nalézati poučení, čím pak v pozdějším životě bude mu možno prospěti celku.

Tomu učil profesor Royt své žáky, a tak už tehdaž připravovaly se a zakořeňovaly v mladém studentovi Janovi zásady, podle nichž pak důsledně a věrně pracoval do svých kmetských let.

Také známý národní buditel Slezska, Antonín Vašek, byl profesorem Herbenovým na gymnasiu brněnském, kamž byl vládou pro svou vlasteneckou činnost z Opavy přeložen. Bylo-li psáno o jeho vlivu na tvorbu Herbenovu, není to, myslím, správné. Sám Herben, vě-

novav ve své »Knize vzpomínek« Bartošovi a Roytovi dvě rozsáhlé (a pro jeho portrétní umění tak příznačné) stati, o Vaškovi se zmiňuje jen jako o »dobromyslném učiteli«, který ho vyznamenal pro úlohu z češtiny; ani tam, kde podrobněji se rozepisuje o Petru Bezručovi, synu Vaškově, má pro jeho otce jen stručný epitaf — »můj někdy milý učitel na gymnasiu brněnském«. O Bartošovi a Roytovi naproti tomu významně zdůrazňuje, že — »ještě dnes ví věci, jimž se naučil u Bartoše a Royta« — a jinde píše: »Když o mých literárních pracích mluvívali kritikové a literární historikové, připomínají pravidelně, že jsem žák Františka Bartoše. Že jsem také žák Václava Royta, o tom nevědí, neboť nikdy nebylo o něm psáno. Ano, jsem žák obou.« — Zřejmě myslí tu na výchovu žákovskou po stránce mravní, na doprovod jejich dávaný do života, spíše než na vliv literární, jakž o tom i v rozhovoru se jednou výslovně zmínil; a o Vaškovi ani slova. —

Zkoušku dospělosti vykonal Jan dobře: vyznamenání zkazila mu »dostatečná« z řečtiny. Vracel se z Brna domů na prázdniny spokojen, že střední školu má za sebou s prospěchem, i že bude moci postupovat ve svém vzdělání ještě výše. Tu však stál před vážným rozhodnutím. Co dál a kam? Zajisté bylo přáním jeho rodičů, zvláště matky i báby, aby se stal knězem. Vždyť proto na něho šetřili, sami strádali, aby z něho jednou byl »panáček« — jak by na něho byli před celou osadou hrdi!

Ostatně bývalo to i jeho přáním za studií na gymnasiu. Nálada doby vedla mladého gymnasistu k přesvědčení, že jest jeho vlastenckou povinností věnovat život prospěchu lidu: vyrůstal v letech čilého probuzení národního,

rašilo to na všech stranách, jakž by nebyl tím býval dotčen i on. A nebylo pro takový cíl kněžské povolání nejvhodnější? K tomu se připravoval, v to věřil, jako gymnasista bydlil v chlapeckém semináři, a rozumělo se tedy skoro samo sebou, že půjde na kněžství. Tu ho však, po maturitě, zmáhají pochybnosti. Chlapecký obdiv pro zevnější lesk kněžského povolání zchladl: dospívající junák leccos viděl, jasněji prohlédal, bystře posuzoval, co zakalovalo představy z mládí a nutilo zodpovědět si před svědomím důsledky. Do »panáčkování« se mu už nechtělo... Mnoho v těch prázdninách prochodil Jan cest a pěšin po lesích a polích brumovických. Uvažoval, sebe soudil, přemýšlel.

Mladý muž, v povaze své veselý, společenský, družný — a tu bloudí v přemýšlení v pochybnostech — nezdá se to podivným? Vysvětlení jest nasnadě: od mlada musel se starat sám o sebe, zvažněl, naučil se hledati si cestu. Z domova byl pobožný, otázky náboženské nebral na lehkou váhu a tu ocitl se ve víru pochybností. Zvykl si jít všemu důrazně na kloub — proto tedy ty úvahy a rozpaky. Ostatně s rozhodnutím spojeny byly důsledky existenční, i to nutilo k bedlivé opatrnosti. Proto k němu nedospíval lehce, neulehčovalo, ba ztěžovalo mu je i vědomí, co o tom soudí doma, co řekne matka...

Bolelo, pravda, neuposlechnout rodičů, odepřít splnění jejich touhy, zklamat matku — a nechtěl na kněžství ostatně dříve i sám? Toužil ve svém probuzeném srdci vlastenec-kém pracovat k povznesení lidu — vždyť znal tu jeho ubohost z domova, oči se mu v Brně otevřely a jasně viděl, čeho třeba. Ale: bude tohleto pravá cesta? Může býti ještě poctivě

knězem? Být knězem znamenalo mu být hlasatelem Kristova učení a vzorným plnítelem zásad křesťanských. A tu rozvířila se mu v hlavě chumelenice, že nedovedl srovnat svých myšlenek, ztrácel cestu. Věřil v božské poslání Kristovo, věřil, že království boží na zemi jest ohromný ideál, ale že přesahuje jeho lidské síly, aby podle něho žil a pomáhal je uskutečňovat. Křesťanství vyžaduje sebezapírání, potlačování požitků, zálib a pohodlí, ono jest krásou lidské dokonalosti, ale krásou vykoupenou obětováním sebe, odvrácením se od krásy tohoto světa. Dovede to on? Za své učení podstoupil Kristus potupnou smrt ukřižováním — a jest to křesťanství, které tu kolem sebe vidím, křesťanství podle Krista? To »křesťanství« s panováním hodnostářů a jejich knížecími dvory, to zlato, barvy, vůně, sláva obřadů, s kněžími, kteří ouřadují a běrou platy za to ouřadování? Jest život lidu opravdovým, poctivým životem křesťanů? A celý ten život společnosti lidské, s jejími válkami, krveproléváním, s honbou za bohatstvím, za mocí, s celou tou nelítostností vzájemných bojů? Není pravým opakem Kristovy lásky k bližnímu? Kde jest Bůh a kde jsou lidé! Společnost jest bezbožná, a přece jsou lidé při tom utvrzováni v blaženém klamu, že jsou křesťany — ne, ne, pohany jsou, překroutili smysl učení — a já mám lid v tom klamu udržovat a brát za to ještě plat a hodnosti? Dává-li si nekřesťanská, křesťanskou se jen nazývající společnost své náboženské věci vyřizovat jako na úřadě placenými zástupci Kristovými, nechť si, jest to její věc... Konají však ti zástupci vše, aby lidé byli křesťany? Nečiní-li toho — a mně by svědomí kázalo jednati tak — mohu být v jejich řadách? A co nejdůležitějšího: do-

vedu vůbec býti tím křesťanem pravým, jak si to představuji? Mám k tomu dosti síly? Je-li Bůh, jako že v něho věřím, nemohu ho šálit a on se ani oklamat nedá. Před lidmi hrát si na křesťana a rouhat se Bohu jako člověk v něho věřící nemohu, s tou lží bych nemohl žít. A jiným to kázat? —

V těch myšlenkách bloudil po lesích, pochybnosti mučily ho při jeho toulkách po lukách a polích, nad nimiž zářilo letní slunce a smála se modrá obloha. Pravdymilovnému synu té půdy, z níž se těžkou prací dobývá chléb, odpovídala na rozpaky čistota srdce. Věděl, že jest chud, mohl očekávat, že ho doma zavrhnou, že mu budou vyčítat, že se snad na léta rozejde s matkou, jež bude za něho trpět výsměchem dědiny a výčitkami domácích kněží... Věděl, že rodiče nemají už peněz na další studium, že jen v semináři by našel slušné zaopatření. Čekala ho tedy, nepůjde-li na kněžství, velmi nejistá budoucnost, z čeho bude žít, půjde-li na universitu? Temno před ním, ale jasno v duši i v hlavě. Měl po své matce tvrdé jádro, rozhodnuv se jednou, nepovolil už. Pocítilť v sobě velké ulehčení, zřekl-li se břemene lhát po celý život. Co jest proti čistému svědomí trochu bídy a hladu pro poctivého muže?

Tento zápas věrně vypsál v kapitole »Proč jsem se nestal knězem« v »Knize vzpomínek«. Z té jest zřejmo, že byly tehdaž v něm vážné duševní rozpory. Napsal-li sám jinde, že, octnuv se v září 1878 po prázdninách v Brně, zašel do starého kláštera, kde byl alumnát, a že tam chodby páchly tak, že z ošklivosti k tomu »smradu«, v němž by byl měl prožít čtyři léta, odmítl stát se knězem a že »žádné konflikty nebyly«, pověděl to, n e p o c h y b u j i, spíš z vrozeného a pro něho příznačného

sklonu k úštipku, byť i nad sebou samým a ve snaze, aby se nezdál příliš citovým... Nebylo to však jistě z nechuti k řešení hlubších rozporů duchovních, jak se z toho pak pro posouzení jeho povahy i díla dovozovalo. Ostatně na jiném místě sám uvádí další důvod svého tehdejšího rozhodnutí: — »myslil jsem, že dobrý Čech nemůže být dobrým katolíkem, a budu-li dobrým katolíkem, přestanu být dobrým Čechem«... Tak ty rozpory v něm přece jen byly...

Prohlásil-li v sobě, že ke křesťanskému odříkání nemá dost odhodlanosti, prokázal sílu k odříkání, když odjel po prázdninách do Prahy studovat na filosofické fakultě. Rozhodl se pod vlivem dvou svých milovaných profesorů, Royta a Bartoše, že bude na pražské universitě studovat dějepis a češtinu. Dnes se nám zdá samozřejmé, že volil Prahu. Ale tehdaž to už byl důkaz národního probuzeného uvědomění. Neboť studenti z Moravy jezdili na universitní studia do Vídně, bylo to blíž a starší generace spěly tam bez rozpaků. Chodili tam řemeslníci »na vandr«, chodila tam děvčata do služeb. Prahy snad ani nevzpomněli... Ale studenti ze »slovanského« gymnasia brněnského, třebaš bylo »císařské královské«, třebaš se jejich profesori ani neodvažovali příliš otevřeně uplatňovat to »slovanství«, cítili už, čím pro ně jest slovanská Praha, matička Praha, středisko národního života. Sémě zasívané vlastenci rázu Bartošova vzklíčilo, Praha vábila, mladí probuzenci neodolali. A proto také Jan putoval do Prahy.

Toužil-li jako kněz býti světlem lidu, bude jím jako učitel mládeže, bude jako profesor hlasatelem osvěty, bude vychovávat dorost, duchovně i mravně zdravou generaci. I při

své práci ve škole bude vyhledávat — »co jest české, co jest podstata toho našeho češství a slovanství, aby toho všeho zase využil ve prospěch národa jako vědomého citu a programu«. — Co pracovníků jest třeba — bude jedním z nich!

Kořeny své bytosti tkvěl v půdě: tuhý a zdravý selský synek nesl v sobě pro budoucí práci schopnost bystrého zoru na věci. To už poznal, tomu se už naučil, že třeba vždy pronikavě postihnout podstatu věci a dovést své poznání vyjádřit podle pravdy jadrným slovem, každému srozumitelným. Že jest pak povinností muže podle poznaného rozhodnout se k činu a při tom vždy hledět na prospěch celku, na prospěch národa. Ale na to vše je nutno řádně a důkladně se připravit...

III.

Na universitě v Praze

Rozjel se po prázdninách do Brna, v září 1878. V kapse měl necelou zlatku: s tou šel do nového života! Bloudil ulicemi brněnskými, zašel si do starého kláštera, utekl odtud a spěchal rovnou do bytu svého milého učitele, profesora Bartoše. U něho se vyzpovídal, tam mu řekl své rozhodnutí: půjde studovat do Prahy. Na doporučení Bartošovo vyplatil mu bývalý jeho katecheta, profesor Št'astný, pět zlatých jako první literární honorář. Bylo to za článeček »Ze Slovenska«, jež mu po konci školního roku uveřejnil brněnský časopis »Obzor«. Vyhráno — má na cestu! Co bude dál? Nestará se, nezkušený mládenec se patrně domnívá, že z té pětky bude bůhvíjak dlouho živ. — »Ani mne nenapadlo, že se to tak brzy rozfouká« — řekl mi po letech, když o tom vyprávěl. Koupil si lístek na dráhu; po cestě měl nehodu a tak, vystoupiv na pražském nádraží, měl v kapse »závodní kapitál« celých 35 krejcarů, tedy dnešních asi 10—15 korun. Čekal na něho starší kamarád, pomohl mu odnést kufřík a uložil ho zatím ve svém pokojíku... Jak mu bylo? Úzko i smutno. »Cítil jsem, že nikdo neví o mé existenci... a že se také o ni starat nebude, byl jsem stejně neobratný jako nesmělý. Díky Bohu, protloukl jsem se —« V Praze teprve poznal, jak jest zanedbán. Ne jako student, však byl pilný a vždy dobře se učil, ale jako člověk. »Praha udělala ze mne lepšího člověka: to město věčné nám Čechům jako Italům Řím: město historické, jednotící národ,

povýšené nad všechny malichernosti denního života —«

Tak ho to nadšení pro Prahu sílilo i v nejbědnějších chvílích, tak ho drželo napřímena, aby se nezlomil v starostech o chleba. Z domova byl zvyklý na nedostatek a za studií také hodně zkusil. Nepoddal se. Na přímlovu profesora Bartoše byl přijat jako domácí učitel do rodiny proslulého pražského lékaře (— »říkal mi často: „kopyto“, ale mně to nevadilo!« —), nějakou pomoc dostával ze studentského spolku Radhoště.

Byl dopisovatelem do moravských novin (»Hlasu«, »Moravské orlice«, »Obzoru«) a tím novinařením se pomalu protloukal.

Ostatně tak naprosto neznám do Prahy z Brna přece jen neprijel. Vždyť byl už známým básníkem! Jeho duševní vůdci brněnští, Bartoš a Št'astný, probudili v něm už na gymnasiu touhu po Parnase, a mladý Jan dal se po vzoru starých do básnění. Žák šesté třídy gymnasijní uveřejňuje v almanachu »Zora« (1876) báseň »Král Ječmínek«, moravskou pověst ve slohu Rukopisu královského (— jak toho po letech s humorem vzpomínal!), nedlouho po tom v »Koledě« básně »Poslední Veni Sancte« a »Mladý kněz«, verše koncipované podle vzoru Št'astného. Když na Balkáně bouřilo povstání, hlaholí lyra Herbenova hned v celém věnci »Balkánských písní«; k mládeži v »Koledě« (1877) vzrušeně volá:

»Jen ohně víc a paží roznětu
pryč vlašné duše hazuku!
Jen v mohutném a smělém rozletu
nalezněš muže záruku!«

Tak ten devatenáctiletý Svatopluk Vojmír, jak se na gymnasiu básnický podpisoval,

s gestem nadšeného buditele vyzdvihuje generaci stejně mladistvého věku — »vypni se z prachu, dřepění!« a uznáván za básnickou naději mladé Moravy nese si do Prahy vavřík básnický — skoro o hladu...

— »Sám o sobě jsem myslel, že ohromím český globus, jakým budu slavným básníkem« — zpovídá se po letech se shovívavým úsměvem v tváři. Vždyť ho za jeho verše uveřejněné v almanachu Zoře nazval »jinochem bohatě nadaným« sám ředitel Jan Ev. Kosina, posuzovatel literární tehdyž nemálo vážený. Naproti tomu profesor Bartoš, jeho mistr, v to básnictví jeho mnoho nevěřil a doporučoval mu, aby tvořil spíše řečí nevázanou. I v té se mladičský kvintán pokusil, pod jménem Jan Vávra články uveřejnil, ale poesie přece jen mladého ctižádostivce spíše lákala. I slávou zdobila bujnou kšticí Janovu: vždyť brzy po příchodu do Prahy, v zimě 1878, udělil mu literární kroužek Moravské besedy za báseň »Jest jaro« cenu jednoho dukátu — — pro chudáka studenta posilu mravní i hmotnou. Tak v literární vesně mladé Moravy dostává se Janovi životní mízy na duchu i na těle. S básnictvím se sice, sám sobě soudce nejlepší, záhy rozžehnal, ale tvorbě literární a vědecky popularisační na poli dějepisném zůstal věren i při své převládající činnosti novinářské.

Brzo po příchodu svém do Prahy seznámil se se spisovatelem Josefem Holečkem, jím uveden do Umělecké besedy a tam dostalo se mu podnětu k další práci, k sepisování obrázků ze života moravského lidu, v nichž — podle Bartošova nabádání i v jeho duchu — snažil se přiblížiti Prahu a Pražany Moravě, z jejichž krás oni pramálo znali.

Na filosofické fakultě pražské university poslouchal mladý Jan přednášky o dějepise (a zeměpise) a jazyce českém, aby pak zkouškami nabyl způsobilosti pro vyučování na středních školách. Divu nebylo, že mladí adeпти vědy neshledávali zalíbení na přednáškách profesora W. W. Tomka: hodinu jak hodinu pravidelné odříkávání příslušné partie z rakouských dějin monotonním přednesem, s pokyvováním hlavy a občasným sledováním ručiček na kapesních hodinkách, položených na katedře... Nic o pramenech, o jejich kritickém zkoumání, nic o vědeckém studiu přednášené doktriny, stejné rok co rok... Právě tak až protivné byly šaškovitě »žertovné« nájezdy a nejapné poznámky o vědeckých druzích nebo odpůrcích, »kněžské mstivé polemiky«, o něž posluchači dychtiví poučení zájmu neměli, jak je »pop taterský«, profesor Martin Hattala, pro svou kratochvíli a »pro vyražení« studentů svým přepodivným nářečím jako hrubé střely vypouštěl fraškovitě ze svých úst... »Trúbové, ničemo-vé, chlapi, čiperné mrchy« — těmi epitety charakterisoval vědce tento brusič jazyka, je-muž Vymazal postavil nehynoucí pomník svou parodií »o původu slova lat'...« Učitelé tohoto rázu, v jichž řadách i ubohý syn slavného otce, Jan Palacký, ocitl se pro své charakterové i jiné vlastnosti, nestarali se ovšem o vědeckou a mravní výchovu posluchačstva, jež se jen těšilo, jak na konci semestru odříká svou lekci à la »was hatte Maria Theresia kaum«... a odnese si s pokorně uctivou tváří od katedry jedničku...

Pak byli ovšem oasou, vědeckou i lidsky kve-toucí, výjimeční profesori, jichž do kmetských let Herben s úctou a uznalostí vzpomínal,

J a n G e b a u e r a **J a r o s l a v G o l l**. Gebauerovi byl Herben oddaným žákem, za nece-
lých pak deset let potom s ním stál v nevelké
řadě těch, kdož za vědeckou pravdu pod Ma-
sarykovou vlajkou bojovali nejhrouževnatěji.

J a n G e b a u e r (narodil se r. 1838, zemřel
r. 1907) jest jedna z nejkrásnějších postav
českého vědeckého světa. Učenec evropského
formátu, učitel svědomitý, člověk vzácné
ušlechtilosti a čistého srdce. Dodnes v duchu
vidím jeho oči, trochu zapadlé za brejličkami,
jak při řeči s mým otcem o kantorských sta-
rostech a o žácích plály dobrotou a jak v tvá-
ři, jež zdála se nepřístupnou, ba tuhou, zasvítíl
srdečný jas, když byla řeč o mládeži a její bu-
doucnosti . . .

Dlouholetým, úmorně svědomitým zkoumá-
ním staročeských památek shromáždil bohatý
základ, z něhož pak, srovnaného a přísně po-
souzeného, vyvozoval pravidla hláskoslovná,
tvaroslovná, pravopisná, zákony řeči české,
opíraje se o své rozsáhlé znalosti slovanské
jazykovědy a starého církevního jazyka.
Svrchovaně ovládaje svůj obor složil s mra-
venčí pílí své základní práce, historickou
mluvnici jazyka českého a druhé své životní
dílo, Staročeský slovník, v němž měla býti
shrnutá »všecka látka jazyka, dochovaná v pa-
mátkách od doby nejstarší až do ustálení no-
vého spisovného jazyka«. Pro rozsah látky
nemohla snad ani tato díla jedním životem
lidským býti dokončena: dán jimi však nejen
základ k dalšímu zkoumání vývoje jazyka, je-
ho obohacování, jeho organického života, ale
i umožněno správné posuzování památek lite-
rárních vůbec a kritika jejich pravosti. —
Gebauerem byl pro novou dobu literární
tvorby vyzdvižen význam řeči pro národní

osvětě. Neméně i zdůrazněna cena ryzosti jazyka a nevhodnost umělých zásahů do jeho přirozeného vývoje. Tím ovšem nemálo přispěl ke zvýšení národní sebedůvěry, svým nesmlouvavým bojem o vědeckou pravdu a konečným odmítnutím nesprávných podání spolupracoval s Masarykem o zvýšení mravní úrovně národa.

Jeho životní dílo jest nepostradatelnou součástí obrazu celé doby, právě té, v níž dostalo se národu našemu literárních výtvorů vysoce významných pro další vzrůst osvěty.

Jako skladatel školských učebnic mluvnických, pravidel pravopisných a tvaroslovných zasloužil se Gebauer o jazykové vzdělání celých generací; jako vysokoškolský profesor vedl budoucí vychovatele mládeže na cestu přísné logiky, učil nezbytnosti přesného nalézání výrazu pro správné vyjadřování myšlenek a jako vzor vychovával k lásce a uctívání pravdy. »Vrat'te slovům jich přirozený význam, střežte se prázdného mluvení, abyste naučili se tím věčnosti, správnosti v posudku i jeho vyjádření, uče se přímému myšlení i řeči nezkažené« — ta hesla znamenala právě v té době mnohého bezpodstatného a neodpovědného řečňování zdravou výchovu národní povahy.

Bylo správně napsáno, že význam Gebauerův pro náš jazyk český jest právě takový jako význam Palackého pro český dějepis. Pod vedením tohoto málomluvného, věcného a svou vážností neodolatelného mistra naučili se žáci ovšem přísné práci vědecké, právě tak jako bylo pro ně po nudném přednášení Tomkově o rakouských dějinách, kdy o nějakém zkoumání pramenů, porovnávání různých mínění odborných nebylo vůbec řeči, přímo ohromu-

jící novinkou ve studiu dějin, když o historii obecně počal přednášeti Jaroslav Goll. S tím novým duchem se po přednáškách Tomkových ani srovnat nedovedli. Tu nebylo odříkávání letopočtů, jmen a fakt; v domácích cvičeních, jež s horlivými posluchači mladý, elegantní a duchaplný Goll konal ve svém bytě, objevovaly se jim nové světy práce, učili se číst v pramenech, posuzovat jejich spolehlivost a při hledání vědecké pravdy nedat se s cesty odvést ani dosavadní tradicí ani posudky autorit.

Také u profesora Josefa Kalouska, jenž o českých dějinách přednášel, dostávalo se studentům aspoň občas podnětů k samostatnému bádání: od něho patrně Herben nesl si posláním podrobit legendu o Janu Nepomuckém historickému studiu; z toho vzniklo také r. 1893 jeho pojednání »Jan Nepomucký«, v němž methodou nové školy historické dokazoval, že se římskokatolická legenda neshoduje s českými dějinami; ty znají jediné vikáře Jana z Pomuka, ne však osoby, již dostalo se jména svatý Jan Nepomucký.

Což ostatně již před ním Tomek dokazoval.

O tomto tématě psal Herben ještě i později r. 1908 a 1910.

Strohá a věcná škola Gebauerova i Gollova jistě značně ochladily horkou hlavu uznávaného »básníka« Herbena, jenž probrav se k svému prospěchu z té rané slávy, záhy pochopil, co vše po něm bude žádat opravdovost literární práce. Neboť té nemínil se vzdáti ani při učitelském povolání. Tedy: ještě dále mnoho se učit, ujasnit si cíl a účel práce, mít svůj zásadový program.

Poznáváje svoje nedostatky, nezmalomyslně, nezakolísal v dobré vůli prospěti celku.

Vzdal-li se veršování, věnoval svým pracem v řeči nevázané, v prose, tím větší péči. Psal články do moravských novin i při studiích ke státní zkoušce profesorské a při tom připravoval se i k větším pracem beletristickým.

Říkával, že prý při zkouškách se mu nikdy zvláště nedařilo: tak i při státní zkoušce profesorské (1883) byl sice uznán způsobilým pro nižší střední školy, vyšší kvalifikaci mu však pokazil profesor Tomek. Učit mohl jít, ovšem jen na střední školu nižší. A tu se rozhodl, že bude novinářem.

IV.

Bude novinářem

Nebylo v něm při tom rozpaků, tentokrát neuvažoval tak dlouho jako před lety, když po maturitě zamítl studovati na kněžství; tehdy to bylo věcí svědomí a pravdivosti celého života, do novinářství táhly srdce i talent. »Ale kdybych se nakrásně i profesorem byl stal, jsem přesvědčen, že bych při tom byl novinářil. Nassál jsem do sebe několik kapek novinářského jedu záhy v mládí... a ten jed se v těle rozkládá a zachvacuje celou bytost«, píše o tom po desetiletích; jistě to nemyslí s tím »jedem« tak zle, nic otravného, jen přiměr, aby vysvětlil, jak se to v něm »rozkládalo«... — »Když jsem se rozhodl nebýt profesorem, cítil jsem ohromnou rozkoš jako z osvobození. Konečně mně přestanou poroučet, čemu se mám učit, a budu dělat, co se mně samému zráčí.« Tedy: svobody ždál, a protože chce být tím »hlasatelem a učitelem lidu, snad i reformátorem života«, přistupuje k tomu s vážnou přísností.

Co dnes po něm už vůbec nemůže opakovat kandidát novinářství, toho se tehdež odvážil a mohl odvážit — »V letech 1884 až 1887 pročetl jsem z novinářské literatury snad všecko, co existovalo.«

Roku 1885 byl přijat do redakce »Národních listů«, kdež obstarával rubriku »Zprávy z Moravy«. Nebyl však v redakci dlouho: ještě před jeho promocí na doktora filosofie, k níž došlo 18. července 1886, »zprostil« ho 30. dubna 1886 další spolupráce sám majitel a šéfredak-

tor dr. Julius Grégr. Proč? Protože ho vinil, že v článku, jež uveřejnil v listě »Naše hlasy«, odsoudil — po právu — štvance novin vedené »Národními listy« a bijící do vědců, kteří vyslovili nové pochybnosti o pravosti Rukopisů zelenohorského a královského.

Odkazuje čtenáře na výstižné pojednání o tomto »boji«, jež z pera F. M. Bartošova vydáno bylo v této knihovně (sv. 116), považují za vhodné jediné pro doplnění obrazu Herbenova vložit sem o tom hrst nezbytných poznámek.

Dva články Gebauerovy o potřebě dalších zkoušek pravosti Rukopisů a s nimi prohlášení Masarykovo, uveřejněné v únorovém čísle (1886) časopisu »A t h e n a e u m«, sáhly věci na kořen. Vyzýváje Gebauera i ostatní, aby se konečně provedla přesná zkouška, přiznává prof. Masaryk, že jsou tu pochybnosti, domácí i cizí, už dávno. Jistě bychom byli šťastni — říká — zjištěním, že památky jsou skutečně pravé, nejsou-li však? Máme se chlubit falší a holedbati se sobě i před jinými, čemu sami nevěříme nebo co nebylo ověřeno přísným a vědeckým prozkoumáním? Jsou pak proto zrádci národa ti, kdo z přesvědčení pochybují o pravosti? — »Kde to žijeme« — volá — »že lidé, kteří surovost a nevědomost svou skrývají za praporem národnosti, veřejně mohou vynadat každému, kdo především a ve všem o pravdu stojí z nejlepšího zajisté vlastenectví?« Tot' ovšem byl na tehdejší časy hlas revolucionářský, starému světu opověď k prudké odvetě, jež se však neprojevila věcnými důkazy, ale nářkem, podezříváním a spíláním.

Týž dr. Julius Grégr, jenž před několika lety Gebauera dal vyzvati, aby pomohl profesorovi Šemberovi v jeho útoku na Rukopis zeleno-

horský, uveřejňuje od března 1886 na obranu Rukopisů vášnivě psané články, osobně zahrocené, krutě bijící do všech pochybovačů.

Na pomoc přispěchal i redaktor »Osvěty« Václav Vlček, jenž k obhájení převzácného národního pokladu uveřejňuje vyzvání (koncipované profesorem Kalouskem, ač ten neustával prof. Gebauera do očí ujišťovati o svém přátelství) ke všem vlasteneckým časopisům — »jaké by měly v této příčině zaujítí postavení« ...

Vyzvání toto mělo ovšem mocnou odezvu. Generace »starých« šikuje se na obranu Rukopisů a pro důkazy jejich pravosti, nedaří se jí však; na druhé frontě mladší generace vědecká přichází s věcnými důvody, zkoumá otázku s příčinnivou snahou po pravdě. Páni Tomkové, Hattalové, Kalouskové a s nimi všechen jich poslušný roj ocítají se s obhajobou v koncích; a tu najde se, aspoň na čas, jiný pro tu chvíli mnohem působivější způsob útoku na »Athénské«.

Výboj za mravní čistotu, za hájení vědecké pravdy zakřikuje se novínáři: do sporu zalarmován kdejaký venkovský list a plátek, do boje o pravost Rukopisů zasahují spolky, jednoty, společnost nejružnorodější, spor přenáší se do všech vrstev národa. Otázka, pro jejíž zodpovědění byli jedině povoláni vědci a odborníci, předkládá se ke kladnému ovšem hlasování pro pravost kdekomu s doprovodem vlasteneckého zaklínání, jako by na zachování pravosti Rukopisů závisela budoucnost národa, jeho bytí nebo nebytí.

Šlo o morálku, o čistotu vědecké pravdy, o čest národa před seriousní vědeckou cizinou. Hlas menšiny o to bojující zaniká v hlomozu většiny, jež si ani neuvědomuje, že tímto bo-

jem počíná se soumrak idyly těch let, jež sváděla k mravnímu i duchovnímu zlenivění. Svítá na dobu novou: kritičtějšího nazírání na morálku celku i jednotlivců, na dobu vzrušených snah, po veřejném vyznávání vlastních chyb a po jejich pronikavém napravování. Svítá zase, tentokráte na dobu p o s l e d n í h o z b u d i t e l ů: Osvoboditele národa . . .

Jak bylo v těch letech osmdesátých XIX. stol. v Čechách? Jedni píší, že smutno, mdlá únava že zvládla mysli, jiní proti tomu soudu ukazují na zjevy, svědčící o opaku. Nalezneme si v posouzení střední cestu. Především připamatujeme si, aspoň v krátkosti, co předcházelo.

Po nešťastných dnech svatodušní rebelie pražské r. 1848, po tom tak vzrušeně vzplanuvším národním sebevědomí v celé zemi dopadla pěst vídeňská na české lidi takovou vahou, že bylo v Čechách v letech padesátých až zoufale mrtvo. Na povrchu. Němčení, okázalé rakušanství, zapírání čestné hrdosti národní bylo, nanejvýš v městech, na denním pořádku. Když »brixenský mučedník« zemřel, skrčila se česká dušička nadobro. Jen tam dole, v lidu, bleskotaly jiskřičky naděje, že přijdou zase lepší dny . . .

Žije Palacký, Němcová píše své knížky a tře bídu.

Bachovská hrůzovláda říjnovým diplomem r. 1860 padá, duch národa vzkříšen, rozkvétá novými květy. Tyrš provolává k životu sokolstvo, nové spolky, pěstující životní energii národa ušlápnutého volají do práce, národ řadí se v nebázlivé šiky. Klade se základní kámen Národního divadla, Neruda vzrušeně píše o velkém českém jaře, politické tábory po všech kopcích planou jako strážné ohně s národními

slavnostmi do šerých dnů: persekuce a útisk povolily a český lid, tím útlakem minula sobě navracený, hlásí se ke své státní samostatnosti. Správně bylo napsáno, že generaci let 60. nebyl pojem českého království jen heslem nebo mlhavým pojmem. V té víře se žilo v letech 60., v té se probouzel život národa na politickém i na osvětovém poli. Neruda, Smetana — ta jména mluví za vše ostatní. Po válce r. 1866, kdy český lid i český voják v přesvědčení, že bude spravedlivě českým požadavkům naměřeno, vytrvali v loyální věrnosti Habsburkovi, zdá se, že císař skutečně chce vyhovět oprávněným požadavkům národa. Císařský manifest r. 1871 vydán, vnější průkaz splnění všech nadějí, korunovace na českého krále, slíbená, dochází k vyrovnání Hohenwartovu — a v poslední chvíli ruší mocnář bezectně své slovo, utíká před vídeňskou ulicí, propouští Hohenwarta...

Tímto podle uštědřeným poličkem těžce byl zasažen důvěřivý národ. Vystřízlivěl ze své radosti, uvědomil si, že porážka utrpěná ve chvíli, kdy pro uskutečnění politických nadějí byly tu podmínky jedinečné, jest opověděním nových zápasů. V reakci na toto nové ponížení prohlásilo se ovšem, že se od dosavadního programu děj se co děj neustoupí, po letech rozhodného propagování státoprávního programu nemohlo se ani uvěřit, ba ani vyslovit, že jest pochován — navždy. A na místě stanovení nového postupu, pamatujícího — třeba jen prozatím — na danou situaci, volí se v politice postup nešťastný. Vzduchuje se: zástupci národa odpírají jíti do Vídně i na pražský sněm, projevují slabost vůči těm, jimž měl býti odpovědí nejhouževna-

tější útok — ustupují, a Vídeň se jim prostě vysměje.

Doma se zatím politicky, před očima voličů, hlučí dost: po důvěřivých Staročeších zaradikální si Mladočeši se zjevnými plány do budoucna, aby od důvěřivého a lesklými frasemi oslněného národa sklidili po Staročeších vavříny voleb, přísahá se na věrnost starému programu, kritika nešťastného postupu uspává se opiem slavnostních gest, parád a vlastenec-kých ohňostrojů.

Zdá se, že marně volal Tyrš již r. 1872: »Chorobou doby naší je spousta planých řečí a nedostatek plodného činu, jakmile tento vytrvalé a nejen okamžité napnutí sil a skutečnou dělnost za účely povšechnými vymáhá. Nestačí »hrdla a statky« v ústech mít. Nehodno staroslavná slova tato nadarmo brát; nutno každým dnem se činit, pružnost a křepost sbírat, k nevyčerpatelné vytrvalosti při každém odporu se odchovat. Je tu snad způsob lhostejný, jímž se to děje? Neběží i na tomto poli o čest jména českého, jež ve všem povznést sluší na výši jinými nepřekonanou?« Píše tak sice jen na adresu sokolských pracovníků, ale celý ten úvodník novoroční, uveřejněný v časopise »Sokol«, zazníval prudce i přes okruh sokolských řad — — byl-li tehdáž slyšen?

Herben říká, že doba let osmdesátých byla dobou vlasteneckého autoritářství. Zajisté, ovšem především v politice. Staročešství dohasínalo, jeho vůdce byl typickým obrazem dokonávající epochy se zklamanou důvěřivostí vůči nečeské šlechtě i Vídni, epochy, jíž dal život Palacký, ale která pak už byla živa jen z tradice. Mladočešství horlilo sice v hrozivých postojích na řečništích, nového úspěchu však nepřinášelo, mnohohlasé, nečinorodé vlasten-

čení zavládlo. A s ním uctívání autorit, at' starých či mladých, stalo se povinností, jejíž neplnění bylo označováno za zradu lásky k vlasti.

V době té bezradné jalovosti i samo Tyršovo sokolství jako by bylo dodýchalo: vyznavači a krasořečníci tohoto vznešeného učení o nezbytnosti pokroku, o zavržitelnosti olověných copů zpátečnictví, o činorodém věčném ruchu spokojovali se povrchními parádami, slavnostními projevy, zatím co vlastní práce výchovy tělesné, mravní i občanské unaveně pospávala. A přece Tyršovo sokolstvo podle jeho zákona mělo být školou kázně a výchovy zásobních záloh pro vybojování svobody národa, politické i mravní. Teprve později, pod dechem přicházející nové doby vzmožly se ohníčky doutnající v jednotách zase v oheň nového života. Sokolstvo vedeno muži pochopivšími z jádra úkol dalo se směrem k cíli, který mu odkázal Tyrš; jeho plné pochopení dalo pak porobenému národu osvobozovací zápas legií...

V tom rmutu doby, kdy činorodé vlastenectví pokleslo na krasomluvné vlastenčení, shledáváme však i nejeden světlý, ba skvělý jas, pro nějž nelze tak šmahem prohlásiti léta osmdesátá za neplodná a mdlá. V politice, pravda, čelem k Vídni pasivita a před národem neupřímnost a malování strak na vrbách: ale na poli osvěty a duchovního, byť přiškrceného života, i v tom sychravém nečase vyrůstají květy trvalé krásy.

V politice na konec mezi znesvářenými Staročechy a Mladočechy boje na nůž, jež pronikají hluboko do celého národa, ale v literatuře a výtvarných uměních i hudbě probudil se plodný a požehnaný život tvorby, byť i ohrožovaný tísní doby, nejednou zasažen spory bratří s bratry, neutuchá přesto, ba sílí.

V písemnictví hojná žeň: po kruhu Nerudově a Hádkově hlásí se s mocným národním uvědoměním generace Čecha, Vrchlického, Sládka, Krásnohorské. A že ti nadarmo nepíší, že obec čtenářská tu roste (— třebaš chudá na penězích, bohatá však láskou —), toho důkazem řada sbírek spisových, namnoze přinášejících jen práce domácí; po »Matici lidu«, vydávané již od r. 1867, jsou to Valečkovy »Poetické besedy« (od r. 1883), Šimáčkova »Kabinetní knihovna (1884), Ottova »Salonní bibliotéka« (od r. 1876), »Ottova Laciná knihovna národní« (ta již od r. 1872), Libuše (rovněž od roku 1872), Moravská bibliotéka (od roku 1882), »Přítel domoviny« (1885), sbírky, jež sice leckdy zápasí s výdaji nakladatelskými, přece jen pravidelně podávají nový a nový přínos.

V hudbě po smrti Smetanově (1884) Dvořák, Fibich, Bendl a j. — ani na tom poli národní osvěty není mdloby.

A v uměních výtvarných?

Když onoho nešťastného pátku 12. srpna 1881 na břehu Vltavy z nově postavené budovy Národního divadla vyrazil k šesté hodině krvavě zbarvený sloup čadivého dýmu, když rudá záplava zalila oblohu a v budově ozývaly se dunivé rány řítícího se stropu, železné konstrukce střechy, ohromného lustru a železné opony v žáru ohně stočené a zprohýbané, smutkem div nepukala všechna česká srdce. Ale den nato duní celou zemí příkaz: — »dokažme celému světu neumořitelnost svého vlastenectví — Národní divadlo bylo, Národní divadlo bude!« Národ se ohni nepodдал: ten žár od břehu řeky zapálil kdekteré nitro k projevu oběti a lásky... V září téhož roku sebráno na příspěvcích více než milion

zlatých, celý vzdělaný svět sklání se před tou láskou.

Dne 18. listopadu 1883 znovu putuje česko-slovenský lid — jako to bylo při onom slavném kladení základního kamene před patnácti lety — v nadšené radosti k prvnímu představení v nové budově. A byl-li v politice ještě pořád národ v sobě — tu dokázal, co v čino-rodé lásce dovede sobě postavit...

Při výzdobě nové budovy hlásí se nová generace výtvarnická, proto tak zvaná generace Národního divadla, Aleš, Brožík, Hynais, Mařák, Myslbek, Ženíšek, zdární dědicové slavných otců Mánesa a Levého, posvěcení věrou v staroslovanský mythus uctívaných Rukopisů, jejich básněmi vzníceni i láskou k lidu, k rod-né zemi, k jejím krásám i její slavné minu-losti.

Tak bylo v Čechách v oněch letech osmdesátých a počínajícím čase let devadesátých, kdy rukopisný boj rozpoutal se nelítostnou vřavou. Jako z jara: po mlhavých dnech zimy skonávající, po předvesnových sněživých deštích prudká bouře rozfouká oblohu v čistou modř a ozvou se první zpěvy života.

Ta bouře tehdáž burácela dlouho. Nastupovala mladá generace, plná chuti k práci, sražená v drobné, ale tuhé šiky: starý svět měl ještě v rukou moc, hodnosti, tisk, mladý přicházel za znění nových bouřliváckých hesel, pokroku, mravní očisty, osvětovosti; nebylo divu, že došlo ke srážkám. Na vědeckém poli zablesklo nejdřív a uhodilo několikrát. Žel, že boj pak přenesen do veřejnosti neinformované, politicky beztak rozházené, nesprávně poplašené. A ještě více žel, že do sporu mužů, kteří na obou frontách jistě poctivě smýšleli s věcí, zamíchaly se ruce intrikánů, ka-

riéristů, ctižádostivých obchodníků s vlasteneckým zbožím. Ti znešvařili způsob boje a strhli do svých vod i muže, o jejichž počestnosti, lásce k české věci a k národu i o jejich dobrém úmyslu nebylo a není pochyb.

Spor o pravost Rukopisů zvrhl se ve štvavnice, zrădcování a ponižování odpůrců, ba v ohrožování jejich existencí. Na straně »Athénských« byla pravda, byli za ni biti, životy jejich naplněny hořkostmi, pravda ovšem na konec zvítězila.

— »Vůdcem boje byl Masaryk a řídil jej udatně, i když někteří jeho spolupracovníci klesali na mysli. Proto se na něho soustředila nenávist starých učenců, všech českých novin a všemožných národních spolků. Masaryk to byl, jenž bral národu posvátný odkaz předků, jenž zahazoval klenoty a národní dogma staré sedmdesát let... Rukopisný boj byl počátkem revoluce, zatím literární, kterou v sobě nesl profesor Masaryk, byl bojem proti zkaženému národnímu charakteru... tak napsal Herben v životopise Masarykově určeném mládeži.

A jak že o něm soudili »staří«? Profesor Tomek zapisuje si do »Pamětí« v r. 1886: »K hajtélům rukopisů náležel zvláště professor Hattala, proti němuž ke Gebauerovi připojil se profesor filosofie Masaryk, puzený pauhau ctižádostí, nemaje dokonce žádných odborných vědomostí, hledaje toliko dosažení jakéhos náčelnictví mezi odpůrci starších učenců českých...« Herbena nazývá profesor Kalousek ve svém dopise Riegrovi (3. IV. 1886) — »nezralým a domýšlivým Moravanem, nadávajícím Hattalovi...«

Řekli jsme, že pro vyslovený svůj názor o boji rukopisném Herben vyletěl z Národních

listů. Existenčně ocitl se na dlažbě. Následky boje, jenž celým českým životem přímo lomcoval, postihly i jeho a velmi drsně.

Vykázali ho z »Umělecké besedy«, leckterý přítel ho opustil, v nejedné společnosti dávalo se jemu i jiným Gebauerovcům či Masarykovcům zřejmě najevo, že »tupitelé národního pokladu« nejsou mezi vlastenci vítáni.

Tlak vždycky budí protitlak. Společný osud sráží pronásledované v družné houfy, v nichž se posilují, společná bolest lehčeji se nese. Mladí zbojníci obírali se již před sporem rukopisným s myšlenkou, vydávati časopis: to mladé literární proudy hlásily se k životu; ve sporu pak a po celý čas, kdy se bojovalo, za společných debat se v mladých lidech probudilo vědomí nutnosti činu. Už nešlo jen o Rukopisy, nešlo jen o boj. Mnohé se při něm v mladých myslích zprotivilo, mnohé chtělo být odstraněno, nahrazeno lepším, po opravách se toužilo. Malicherný, samoděržavný ráz vlastnění provokoval svým poručníkováním, svým karatelstvím. Vždyť jest to právě důkazem tvořivosti mladých, hlásících se o účast na práci, že nejprve rozbíhají se k boření: víra ve vlastní schopnost stavět na pobořeném žene sice nejednou k přepjatému rozmachu, leckdy pak bezradnému, ale na konec přece jen úspěšně výslednému.

— »Bijte nás, ale vyslechněte nás —« volalo Athenaeum; když se to ukázalo marným, hledalo se místo, odkud by se hlasy mladých mohly otevřeně ozvat. — »Řezat, řezat jsme chtěli« — říká zase Herben; starý profesor Hattala také sice sliboval, že bude protivníky Rukopisů »řezat«, ale přes to ohlašování dál se nedostal; mladí chtěli také řezat, ale v bojovné snaze řezáním potírat staré předsudky hlásila

se dobrá vůle nahrazovat špatné lepším. Jen začít! Jak bude dál, o tom se zatím dlouho neuvažovalo, však ono to pak přijde...

— »Když rány pršely jako déšť, cítili jsme, že není časopisu, jenž by se odvážil nás ujímat. Tak se stalo, že v kroužku mladých přátel začalo se debatovat, abychom sami vydávali časopis. Myšlenka zdála se být dlouho šílená a byla provázena salvou smíchu. Časopis! Kde vzít peníze, my začátečníci spisovatelé bez postavení, suplenti, koncipienti, studenti? Uzářilo v našem kruhu heslo: sbírejme mezi sebou měsíční příspěvky po zlatce. At' vyjde jen pět čísel nějakého plátku, ale nedejme se umlčet...«

A co zdálo se nemožností, to houževnatost mládí a vzdorná síla přesvědčení zmohla. Pojmenovali je v Národních listech »Maffii« podle vlašských banditů, ale oni neustoupili a vytrvali. Zvolen pokladník, měsíční příspěvky dávali po zlatkách i ti, kdož z bojovného toho kruhu těžce té zlatičky mohli postrádat; za redaktora hned od počátku ustanoven dr. Herben, protože měl již trochu novinářských zkušeností, vřakt' i název listu chystaného jím byl stanoven.

Do vánoc r. 1886 měli sebráno přes sedmdesát zlatých a vyrazili. Dne 20. prosince toho roku, v pondělí to bylo, objevuje se první číslo nového časopisu s názvem »Čas« a podtitulem »list věnovaný veřejným otázkám«.

— »Tímto číslem rozpadli jsme se s celou oficiální českou společností. Hluk a dunění ozvalo se nad našimi hlavami« — vzpomíná Herben po letech...

Přes všechna počáteční příkoří, přes četné projevy, jimiž byli odmítáni (— »považujeme Vás i Vaše patrony za největší škůdce národ-

nosti české«, psali jim na př. z Klatov), »Čas« a v čele jeho spolupracovníků dr. Jan Herben od první chvíle vzdorovali v nejtěžších zkouškách všemu protivenství; plných dvacet devět let života dokazuje nejlépe úspěch a význam tohoto listu. Život »Času« a čas života Herbenova splývají po celá ta léta v jedno pásmo práce, vytrvalé a neúnavné, v tisících dnech utěšených i plných trpké hořkosti. Důsledně a stále pluje »Čas« proti starému proudu: a po proudu mladého hnutí vždy s bujaře vlající vlajkou, na jejímž bílém poli zářivě svítí jako heslo písmena tři: »T. G. M.«.

Mladý Masaryk a mladý Herben

Masaryk a Herben byli krajaní.

Z téhož jižního cípu země moravské, z té mírně pahorkovité, kypré a úrodné roviny, z »kraje beze stínu«, jímž v náruč řeky Moravy spěje tichá Dyje. Jako by jedním rozsáhlým polem s pastvisky, rolemi a lukami rozlévá se tu v jarním tání nebo v deštivém létě do prava i do leva řeka Morava od Hodonína až po Břec-lavu. Kde z nížiny živné půdy v příznivém podnebí zdvihají se nevysoké kopečky, dozrává na nich dobré, ba výborné víno; lesů pramálo, spíš jen řídce rozseté kytice doubrav a hájků, topoly a vrby. Kraj, jenž naučil své syny milovat výhled do širé dáli i do modré výše nad hlavou, výdech volnosti prosvícené sluncem, nesevřené hradbou hor.

— »Zdá se mi, že roviny, které nám dávají možnost vidět daleko široko, volně a bez překážek, připravují v nás touhu vidět jasně... V rovinách, zdá se mi, je jedna ze složek mládí, zvědavost života zpytavější a při tom soustředěnější, neprchavá pod nárazem nových dojmů, protože těch nových dojmů není mnoho. V rovinách se vyvinuje pozornost, kterou Masaryk nazval nejednou základem vědecké práce... Obyvatel rovin upírá častěji oči k oblakům a k jejich proměnlivým krásám... my v rovinách více se díváme na nebe a ono sype na nás klid, smír, čistou mysl a harmonii...« tak charakterisuje Herben svůj i Masarykův rodný kraj (Česká mysl 1910 — Vliv dětského okolí).

Z Hodonína do Brumovic daleko není. Tomáš Masaryk narodil se v Hodoníně sedm let předtím, než v Brumovicích po prvé do života zahrnul Herbenů Jan. Oba děti chudých rodičů, kteří těžkou prací vydělávali si živobytí. Oba se stejnými zkušenostmi z mládí, málo radostného, ale ženoucího chlapce do silné samostatnosti, v drsné škole zkušeností z pastvisk, polí a stájí, kde se druh s druhem nemazlí a kde třeba umět se včas bystře ohnat. Do nižších škol chodil Tomáš krátkou dobu v Hodoníně, pak v Čejkovicích a Čejči, Herbenů Jan v Morkůvkách a Hustopečích do roku 1870; v Hustopečích byla nižší reálka piaristická s německým jazykem vyučovacím, kde se učil Tomáš po dvě léta 1861—1863; po dvouleté přestávce jde na studia do Brna, do druhé třídy německého gymnasia, hoch už patnáctiletý, a po čtyřech letech (1869) odchází na další studia do Vídně. Rok po něm přichází do Brna Jeník Herben na »slovanské« gymnasium. Tak věkový rozdíl sedmi let způsoboval, že, byť oba chlapci z obcí nedalekých, přicházeli do škol v týchž místech druh za druhem, aniž se sešli a blíže poznali. Osobně poznal Herben Masaryka teprve o prázdninách v Kloboucích; vzpomíná, že jako kvartán ponejprv ho viděl, když r. 1874 v Kloboucích slavil kněžské prvotiny Masarykův druh z mládí páter Fojtík. — »Když jsme se vraceli z procesí od Čejče do Terezova, s protějšího kopečku scházel k Fojtíkům elegantní švihák pod širokým kloboukem. Mezi mladými panáčky a soudruhy Fojtíkovými nastal ruch — »to je Masaryk« — povídali si a měl jsem dojem, že jeho příchod jim působí jakési rozčilení. Masaryk přišel, odblahopřál novému knězi a odešel. Marno bylo jej přemlouvati, aby zůstal na hostině s námi.

Řekl úsečně ne, potřásl známým rukou a zmizel k mé nemalé mrzutosti.« — A jinde vypráví: »Když jsme dělávali zkoušky k divadlu, kouleli kuželky a tančili, Masaryk přicházel mezi nás. Snad k vůli svému svěřenci... (pozn. Schlesingerovi, s nímž bydlil na klobouckém zámečku). Pil víno jako my, zpíval s námi a po divadelních představeních octl se někdy i v kole. A mohu říci, protože tomu rozumím, že tanečník byl elegantní. Byl vůbec elegantní muž. Štíhlý, elastický, přívětivý, prostě, ale svědčně oblečený. Nosíval vždy měkký klobouk s velikou střechou. I cvikr mu tuze svědčil. Přes to, že se nad nás nijak nevyvyšoval, byl sám sebou nad námi a nebývalo nám při něm dost volno. Měl jiný rozhled než my po světě a příliš opravdové oči. Bylo toho jistě málo, o čem s námi mohl mluvit s nějakým ziskem.« — V Kloboucích sešli se pak nejednou (vždyť tam Masaryk dojížděl za rodiči mnoho let). Tam se mu mladý Jan pochlubil svými básnickými příspěvky do almanachu »Zora«, ba prozradil mu svůj pseudonym — »já, příští básnický genius z Brumovic, ale nějak jsem se vždy před ním styděl«. — O jiné delší rozprávce s ním ví až z doby, když už sám byl pražským posluchačem filosofie (tedy patrně již po r. 1878). — »Doprovázel mě z Klobouk a vyptával se mne na Prahu, na profesory a na literaturu. Moje veliké a jistě naivní vlastenčení přijímal s úsměvem tuze ironickým, takže jsem se zapletl a nevěděl jsem, co si z něho vybrat. Vícekrát jsem však své výlevy před ním neopakoval.« — V onom almanachu »Zoře«, kde Herbenovi čili Svato-pluku Vojmírovi otiskli jeho básnické pokusy, měl Masaryk výtah ze své doktorské práce, článek »Plato jako vlastenec«, podepsav se dr.

Vlastimil Masaryk. Divu nebylo, že mladý doktor Masaryk, autor pěkné řádky vážných článků a pojednání, napsaných v letech, v nichž končila se jeho studia universitní, díval se na naivního studenta-rodáka, jenž hrál si s veršičky, trochu spatra. Měl za sebou již studium na universitě v Lipsku a připravoval se na habilitaci na universitu ve Vídni, zatím co mladší filosof Herben se teprve vlivem Prahy vymaňoval z přízemního svého selství. Pochopitelně mu již tehdáž mladý Masaryk svým rozhledem světovým vnucoval úctu. Když pak v Praze, po jeho příchodu na nově zřízenou českou universitu, slyšel Masaryka — sám už absolvent university — po prvé přednášeti v sále české techniky (15. listopadu 1882), v cyklu pořádaném studentským spolkem »Jungmann«, o francouzském filosofu Pascalovi, byl jím přímo uchvácen. — »Profesor Masaryk mluvil rozechvěn, jak se dobře pamatuji, a rozechvění přeneslo se na posluchače i na mne. Chodil jsem tři roky na universitu i na přednášky veřejné, ale nezažil jsem nic podobného, co by mnou tak otrásl.« To proto, že Masaryk se rozhovořil vážně o otázce náboženské, o tom velkém zápase Pascalových myšlenek, o pochybnostech vyvolaných sporem víry a vědy, zmítáním se mezi požadavky rozumu a úctou k podání. Mluvit o Bohu a věčnosti tehdáž bylo zpátečnictvím a snad dokonce svědectvím o duševní zostalosti — a tu, hle, mladý universitní profesor odvažuje se svým pronikavým způsobem řeči burcovati posluchačstvo ze lhostejnosti, připomíná Husa a Chelčického a tou svou »hroznou opravdovostí« hřímá všem do duše... »Bylo mi skoro nemožno začít nějak hovor s ním, když jsem jej po přednášce doprovázel domů na Smí-

chov« — tak byl Herben dojat. Uchvácen jeho duchem a to navždy.

— »Buduje si soustavu životních zásad opíral jsem se o Masaryka od let universitních, jistě od r. 1882, kdy on přišel do Prahy. Jako žurnalista dal jsem se do jeho služeb... neboť měl ze všech lidí, které jsem v životě poznal, největší formát... Věřil jsem v jeho poslání.« —

VI.

Herbenův „Čas“

V této obdivné úctě k silné osobnosti i v přesvědčeném uznávání zásad a ideí jím hlášených dal se Herben »Časem« do služeb Masarykových.

Vyznačoval-li svůj vztah k Masarykovi heslem krále Jana Lucemburského »Ich dien« (sloužím), nelze to vykládati jako poměr placeného redaktora ve službách majitele listu v závislosti finanční. »Čas« byl nazýván listem masarykovským. Byl jím a nebyl. »Byl jím potud, že jsme se všichni snažili kráčet za duchovním směrem profesora Masaryka. Nebyl jím potud, pokud se mysliło, že Masaryk nám dává peníze na časopis, poněvadž pokládán byl za ohromného boháče,« řekl Herben, a to jest správné. V kruhu oněch prvních nadšencůsběratelů, o nichž jsem shora vyprávěl, prof. Masaryk ani nebyl. Zprvu byl vydáván »Čas« dvakrát za měsíc; aby mohl účinněji působit, byl přeměněn po třech letech v týdeník družstva, jehož členy byli Masaryk, Kaizl, Kramář, Goll, Heyrovský, Nevole, Rezek, Roubal a Herben jako redaktor. Družstvo to však chtělo vydávání »Času« r. 1893 zastavit. Herben převzal list ve svůj náklad a skončil toho roku deficitem 1700 zlatých — jaký to byl na tehdejší poměry pro chudého redaktora dluh! Vždyt' měl v té době jako redaktor platu měsíčních 70 zlatých... Živ být mohl jen tak, že si přivydělával literárními pracemi a příspěvky do jiných ještě listů; to mu také umožnilo, aby neustoupil. »Čas« sám udržel — »já jsem na

„Čas“ visel, nenaříkal jsem si,« poznamenává k tomu.

(Zaznamenávám jen pro pamět, že r. 1891 redigoval Herben také list »Praha«, vydávaný po dobu jubilejní výstavy nákladem Vilímkovým; nemálo si Masaryk pak na sebe rozhněval vydavatele »Národních listů«, když se o to zasazoval, aby »Praha« byla jako list mladočeské mladé generace i po výstavě dále vydávána.)

I za těch těžkých dob Herben rozšiřuje list o beletristickou přílohu, vydává svým nákladem literárně významné knihy, na příklad Masarykovy: »Česká otázka«, »Naše nynější krise« (r. 1895), udržuje leckdy »Čas« s napětím posledních finančních sil, vleka za sebou přítěž dluhů a přece jde dál zas statečně v zápas s krušnými poměry, přesvědčen, že činí dobře a k užitku české věci. V tom ovšem jest mu vzácnou oporou jeho manželka. Šestého února 1892 totiž se oženil; paní Bronislava jako malé děvčátko přestěhovala se do Prahy s otcem Foustkou, známým národním pracovníkem brněnským. Vystudovala a stala se učitelkou. Žena vzácné ušlechtilosti a vzdělanosti: sama spisovatelka a překladatelka, svázala život svůj odhodlaně »s člověkem, jenž neměl vlastně žádného postavení. Měli jsme svůj list, já pracoval v redakci, ona v administraci« — vypravuje Herben po letech. A někdy neměli ani na oběd, děti chtěly jíst a rodiče těžce sháněli groše... Ale nikdy, i když v domě peněz nebylo, nevyšla z jejích úst výčitka, že by mohlo být jinak, kdyby Herben nebyl Herbenem... Naopak: posilovala ho, o děti se starala, o administraci, o domácnost a když manžel byl osočován nad pomyslení, paní Bronislava se pousmála, poklepala po zá-

dech a — »ten náš táta« — šel se zdviženou hlavou dál...

Obec čtenářská rostla, vyznavači zásad »Časem« hlásaných a hájených dovedli už nejen list udržet, ale přiměli vydavatele Herbeny k tomu, že koncem r. 1899 »Čas« mění se v obdeník, 1. lednem 1900 počínaje. Pražští i venkovští horlivci pracují pro list tak úspěšně, že lze pomýšlet na změnu »Času« konečně i na deník. S proměnou týdeníku »Času« změněna i jeho beletristická příloha v samostatnou týdenní, jež se po mnoho let i vedle deníku udržela. V »Knihovničce Času« vydáno na padesát drobných spisů, z nichž nejeden byl do písemnictví českého přínosem významným (práce Masarykovy, Drtinovy, Jozífkovy, Krausovy, prof. Krejčího, Bezručovo číslo atd.).

Tak plnil Herben nejen jako redaktor, ale i jako vydavatel důsledně úkol, jaký si vytkl dávno před lety pro svou novinářskou činnost. Když se pak vyznavači realismu ustavili v samostatnou politickou stranu s promyšleným a přesným programem, zřízeno bylo pro vydávání listu strany družstvo »Pokrok«, jež od 1. ledna 1906 »Čas« převzalo. Herben stává se redaktorem s pevným, sice nevelkým, platem a teprve tehdy končí jeho i rodiny roky nuzování; s »rancem dluhů« jde do toho klidu zajištěného redaktora. A dalších devět let, do roku 1915, vede pevně »Čas«: významný život toho listu mohlo urdousit jedině násilné zasáhnutí; rakouská policie, žoldnéři Habsburků tak učinili v srpnu 1915. Nedělní čísla »Času« dosahovala v letech války počtu až 20.000 výtisků...

— »Čas dokončil svůj život ve cti a poctivosti« — napsal si Herben do svého válečného deníku dne 27. srpna 1915. Důvodem zastavení

byl podle sdělení policejního ředitele »zcela nepřipustný způsob dosavadního psaní listu, jenž již vícekrátě zavdal příčinu k úřednímu zakročení«.

Krásnějšího vysvědčení pro české lidi i pro jeho historii nemohl věru pan c. k. vládní rada »Času« dát.

VII.

„Čas“ a realismus

Za sporu o pravost Rukopisů dal Masaryk život novému myšlenkovému směru, jež ovšem až po několika letech nazval Pazdírek v časopisu »Slavische Warte« přiléhavě »realism«. Z počátečního úsilí o svobodu vědy, o nezávislost a možnost vážné kritiky věcí a poměrů pro zjištění pravdy (— úsilí to mocně se přihlásivší dalo podnět k onomu sporu —) zamířil tento myšlenkový směr do všeho národního života, do jeho politického i osvětového dění. Přezkoumáváje dosavadní politiku domácí i vídeňskou, energicky zahájil tažení na očistu mravnosti veřejné i mravnosti jednotlivců. Srovnává dosavadní vývoj domácí osvěty s cizinou a ukazuje na cesty pokroku. Základním hlediskem jest mu stále zření ke skutečnosti, jak jest dána, a srovnávání této skutečnosti s tím, jaká by podle zásad měla být. Vycházeje z této věčnosti (res = věc, realitas = věcnost), snaže se věcem jíti na kloub, klade ovšem realismus důraz na svobodné, důkladné její zjištění, na vědeckost, kritičnost soudu a jeho závěrů. Odmítá povrchní nazírání právě tak jako názor slepě převzatý jen proto, že byl vysloven uznanou autoritou.

Ve své knížce »Deset let proti proudu« napsal Herben r. 1898, že myšlenkové hnutí realismu z boje rukopisného vzešlé, původně tedy vědecké a kritické, krok za krokem bylo přeneseno na všechny obory veřejného života, realismus stal se záhy sociální a politický. — »Stalo se to do značné míry z donucení a ne-

uvěřitelným pronásledováním. Jen z tohoto pronásledování vznikla realistická revoluce literární a politická...»

Tímto, řekl bych trpitelným, motivem Herben zřejmě nevystihl, ba podcenil vznik realismu. Příliš tu podlehl své oblíbené paralele s křesťanstvím (— sám jsem od něho několikrát slyšel: »my byli jako staří křesťané... Neronovy pochodně...«). Přijatelné by bylo potud, objasňoval-li by tím rozvoj, nadšené přijímání v řadách inteligence: tot' pak byla reakce na »štvavý žurnalismus«. Správně ovšem říká »náš realismus byl vyzbrojen tehdy vzděláním obecným i politickým a proto vítězil nad svými odpůrci, vychovávanými jen krásnou literaturou. Boj vědy a filosofie se zastaralým politickým lyrismem nemohl dopadnout jinak a nezdolal nás ani tehdejší štvavý žurnalismus«. A plnou pravdu má, že — »těmi neustálými útoky a boji se realism prohluboval ideově a vědně«; námitky a brojení odpůrců nutí zřejmě k přemýšlení, nejednou i k opravě a doplnění zásad: nejlepším toho důkazem, jak sám Masaryk svůj názor ve sporu o smysl českých dějin doplňoval nebo jak dřívější své mínění o původu i významu myšlenky sokolské časem radikálně změnil.

Byl realismus leckdy až mrazivě střízlivý, zvláště tam, kde šlo vážně o vysoký cíl: tu doporučuje domáhat se ho možnostmi uskutečnitelnými, proto stál vždy ve střehu, zejména v politice, proti každé rozevláté fantasmii, frázovitému, planému horování, proti demagogii.

To ovšem v dobách jeho počátečního dobývání půdy bylo nejednou vykládáno jako nedostatek citu vůbec, jako popírání vlastenecké oddanosti a povinného uctívání uznávaných autorit: »říkali nám, že jsme scvrklé a

suché duše, že nám není nic svatého a vznešeného a že všechno znesvěcujeme ve svých analysách . . . že dusíme posvátný oheň vlastenecký svým pesimismem a nihilismem . . . » Pochopitelně: však jsme si již řekli, co v těch dobách tak silně vládlo českému světu: pak ovšem na směr vyzdvihující elementy rozumu a vůle reagovala vláda akcentovaného citu výčitkou upřílišené střízlivosti. Snad někdy i právem. Význam citu nemohli však popírat ani »nejskalnější« realisté, ani jim nesměl být tak šmahem upírán: vždyť jím právě živil v sobě vytrvalost v zápase o lepší. Zalíbil-li si realism při leptavém svém posuzování veřejných poměrů důsledné krčení ramen nad romantickým radikálníčením, snícím blouznivě o revoluci, doporučoval správně neúnavnou, třebaš drobnou, práci a spolupráci všech na ozdravení společenských i politických chorob. Hlásal evoluci, »nepolitickou politiku«: jak se v tomto zdůrazňování významu neustálé práce, »každodenní, ustavičné a přece neokázalé činnosti« shodoval Masarykův realism s hesly Tyršovými, před deseti lety před ním již uveřejňovanými! Jest to jistě zajímavý zjev, příznačný pro tehdejší (— a i dnešní —) poměr sokolství k české tak zv. širší veřejnosti i k vrstvám vzdělců: pro »Čas« a jeho spolupracovníky celá léta jako by nebylo bývalo Tyrše, jeho ideologie, jeho skvělých naučení platných pro celý národ . . . Proč? Jediné snad proto, že články Tyršovy, souborně vydané teprve drem Scheinerem r. 1894, nebyly známy, ležely pohřbeny ve starých ročnících časopisu »Sokol« a nositelé sokolství nestarali se, aby Tyrše a jeho učení uplatnili i dál, za hranicemi své organizace.

A přece bylo i v řadách sokolských mnoho

čtenářů »Času« a najmě na Moravě sokol-
ských realistů bylo dost a dost. Však se to,
ovšem později, ukázalo zřejmě, když prof. Ma-
saryk r. 1097 kandidoval o poslanecký mandát
na říšskou radu na Valašsku. Tam, kdy stál
vedle sociálně demokratického kandidáta An-
tonína Smetany proti »živnostenskému« Po-
vondrovi z Kroměříže, pracovali pro jeho zvolení
za vedení lékaře dra Kraicze v prvních
řadách sokolové z celého kraje, jistě pod vli-
vem župního starosty architekta Michala Ur-
bánka ze Vsetína, jenž (jak o něm psaly »Va-
lašské noviny«) byl »horlivý sokol, vlastenec
staré ražby a osvědčený politický předák města
i okolí«, sice bývalý Staročech, ale pak jeden
z nejoddanějších přátel Masarykových.

Se svými hesly o práci obrací se realism od
jedince k jedinci, nikoho nezamítá, ve svém
demokratismu cítí sociálně, uplatňuje huma-
nism, snaže se pozdvihnouti duchovní život
národa navázáním na tradice z jeho lepší mi-
nulosti. Po svém vykládá smysl českých dějin,
připomíná českému svědomí význam otázky
náboženské, buduje tak celý systém výchovy
uvědomělého, mravně čistého, občansky cítí-
cího českého člověka. I tu se naprosto shoduje
se zásadami výchovnými, hlásanými Tyršem.
Vyslovuje zásadní svůj odpor k přeceňování
a nadhodnocování vůdců, varuje před upříli-
šeným historismem, v přesvědčení, že zpohodl-
ňující uspokojenost se slávou a krásou minu-
losti podporuje jen podceňování významu sou-
časna a jeho potřeb. Důsledkem toho pak jest
nerozhodnost v pravé chvíli a nesamostatnost
činorodé vůle.

— »Chtěli jsme revisi všeho, co v duchu de-
vatenáctého století neobstojí, revisi literární-
ho, vědeckého, politického — slovem, všeho

národního konání, kde shledáváme zastaralost nebo omyly . . , přestali jsme věřit v programy a věřili jen v osoby . . , vzepřeli jsme se vůdcovství žurnalistiky . . , žádali jsme přímou a otevřenost. Za nejvyšší zákon nade vším jednáním svým i národním uznali jsme mravnost a pravdivost . . . » napsal Herben ve své knížce »Deset let proti proudu«. A jinde, v témže spise, říká, proč se nebáli plout tak proti proudu:

— »Především byli jsme v duši přesvědčeni, že jednáme dobře. Štítem bylo nám dobré svědomí. A to nám dodávalo kuráže a radosti života. Ruch a rány nás přímo opájely . . . »

Nešťastně v »Čase« začali, pravda. V prvním čísle svého nového listu otiskli článek, v němž byla položena otázka: dojde-li v ostrém boji s Germánstvem do nejzoufalejších důsledků, jest národ tak mravně silen, aby odolal a aby v něm nepřevládlo mínění slabošské, stojí-li ten boj o národnost vůbec za to? Není-li v době zmatenosti nebezpečí, aby nějaký slaboch na konec nedoporučoval přimknouti se k národu většímu a sil svých pak užívat pro svoje duševní dobro?

Programový článek to nebyl, nebyl ani jasně a přesvědčivě napsán: důsledek byl však pro »Čas« nejvyšší žalostný. Úmyslně se »přehlédlo« s druhé strany, že autor H. G. Schauer výslovně mluvil o »slabochu«, který by mohl atd. a vynesla se kletba nad těmi, kdož doporučují přimknutí se k Němcům. Ferdinand Schulz v »Národních listech« hlaholně vykřikl své »Jdi k čertu, ohavný zrádče, a přimkni se se svou pochybnou duševní troškou a svou mravní mizerií, ke komu chceš; jen neopovažuj se už ani užívatí našeho posvátného jazyka a pokáleti jej svým podlým duchem a otrav-

ným dechem...» Tak za krátký čas z nich byli vydědenci, zrádci vlasti a Masaryk »filosofem sebevraždy«, kazícím mládež...

Pro ono Schauerem nepodepsané pojednání snesla se bouře především nad hlavou prof. Masaryka, jenž před vydáním ani článek nečetl a také pak Herbenovi i druhům za jeho uveřejnění rádně zatopil. »Čas« však přes to neopustil: ba v druhém čísle čteme z jeho pera duchaplný rozbor Vrchlického dramatu »Exulanti« a hned nato kritiku Sládkových písní pro mládež »Zlatý máj«.

Úvodního článku prvního čísla bylo dlouho vzpomínáno, nechtěloť se odpůrcům »Času« zapomenouti, za jaké nálady nový list přihlásil se k životu, neméně i vše to, s čím se ozval a s čím přímo dotíral na česká svědomí. Ale přes všechny at' méně zjevně či s otevřeným odporem projevované nesouhlasy a antipatie na konec i nejzarytější zažehnavací »z národního těla vyloučené morové hlízy« sahali stále častěji až pravidelně po »Čase«, z něhož do české domácnosti vanulo mnoho zdravého, byť to někdy i řezalo severákem...

Všechny ty kampaně, při nichž odhodlaně »Čas« šel za pravdou, nedbaje nepopulárnosti svého postupu, kritikuje a pitvaje, byly vedeny v duchu Masarykově. Nejednu z nich, která byla hned účtována na konto Masarykovo, vyvolal Herben sám (na př. pověstný protestní boj proti pověře o židovském zabíjení křesťanských dětí pro krev ve známé Hilsneriádě), nepochybuje nikdy, že jde-li o pravdu a očistu, Masaryk ho neopustí.

»Čas« přijav za svou Masarykovu filosofii dějin i politický jeho program, dovedl za vedení Herbenova to, co Masaryk s vědeckou logičností a myslitelskou hloubavostí pověděl ve

svých spisech a článcích a co podnětně inspiroval, podávati obci čtenářské soustavně a srozumitelně jako duševní stravu a nejednou i lék...

Herben nikdy nezapřel svého přesvědčení, že český novinář má býti nejen zpravodajem, nýbrž i kazatelem: — »povolání českého novináře jsem rozuměl tak, že jsem za neodlučitel-nou součást své novinářské práce pokládal všechno, čím jsem národu mínil prospěti k poučení i vyrazení, jak to řekl o sobě Havlíček...«

Nemohu zde neuvéstí vět, jež napsal Gamma k pětadvacetiletí »Času« r. 1911. Psal je sice především o své práci, ale jsou a zůstávají významným svědectvím všem, kdož v »Čase« burcovali české svědomí. »— Sloužil vždy věci, nikdy osobám; láska jeho i nenávist vždy vycházely z hlubin přesvědčení... Uměl nenávidět, ale uměl i milovat a v lásce nalézat slova poctivě horoucí, která dnes přesvědčují, že záporná stránka kritik byla v nezbytné souvislosti s touto stránkou kladnou. Vidím dnes, že pomáhal jiným, ani na vteřinu nemysle, aby pomáhal sobě; zastával se šlapaných a ukřivd'ovaných, i když se zdálo, že nalézá sám jen zvrhlou zálibu křivditi jiným... U všech nás tak tomu bylo a v tom bylo jistě mezi námi nejsilnější pouto, nikoli v kolísavých leckdy názorech teoretických, estetice, odbornictví. Příští soudce realismu českého nebude moci přejít právě tuto ethickou stránku našeho úsilí, která nám byla a je dosud, tuším, nejhlavnější.

Smíme říci, že jsme postavili v Čechách vyšší a přísnější ideál spisovatele, vytkli jsme jiný vyšší názor na jeho společenský úkon, na jeho mravní odpovědnost ke své době a k vrstevní-

kům. Písemnictví pro nás přestalo být hrou a zábavou, pouhým vykrašlováním a vyzlaccováním bytí; hleděli jsme na ně jako na těžkou, vážnou práci pro důležité cíle mravní. Spisovatel byl pro nás dělníkem a vojákem národa; dílo jeho mělo být pomocí, jak se orientovat v životě, jak si uvědomit, kolik hodin uhodilo na orloji lidstva... Služba přítomnému životu, jeho potřebám byla nám hlavní a první službou spisovatelskou: vést své bratry ve bludech, zoufalých rozpacích a pochybách, ukazovat jim s větších výšin smysl života.« —

Po celých těch skoro třicet let života »Času« plní Herben s kruhem spolupracovníků jeho stránky sty svých článků, polemik, poznámek, besídek, poučuje, napomíná, káže i kárá, bodá a řeže. Masarykovi naprosto oddán a jím i jeho ideami tak prosáklý, že ne jeden jeho článek byl i podle slohu, ovšem že i podle obsahu, považován za Masarykův. Všakt' mi sám nad kterýmsi článkem v »Času« jednou řekl: — »to by jediné z rukopisu se dalo zjistit, psal-li jsem to já nebo on, už nevím...«

Po Havlíčkovi náš nejčestější novinář a klasik češtiny dokázal Herben svým jadrným slohem, rázovitou skladbou vět co možno krátkých, svými věcně volenými příměry přimět čtenáře k pozornému dočtení článku do poslední řádky, i o předměť, s nímž se čtoucí ve své myšlenkové pohodlnosti nebo v uznání tradice bud' vůbec nezabýval, nebo spíše i obával obírat. Herben si svého čtenáře při četbě přidržel a upoutal, snad proto, poněvadž nikdy nepředpokládal, že čtenář o předměť článku něco ví. Po kantorsku hezky z gruntu věc vyložil, nezapomínaje poučení Bartošových a Roytových ještě ze studijních let.

»Čas« nepronikl sice do nejširších vrstev lidových tak, aby se stal jejich denní potravou jako později listy, jež bez ohledu na trapné důsledky a škody tím napáchané dovedou z nižších zájmů hověti vkusu a sensacechtivosti mas: za to strhoval k sobě mladou generaci, ačkoli ji nejednou krakal za pačesy, vždyť projevoval vždy důsledně svou praktickou starostlivost o československý dorost, o děti i studentstvo, o jejich duchovní i materiální potřeby. Připoutal si nemalé řady českých intelektuálů, učitelů, profesorů, lékařů a vzdělanější byrokracie, neboť všichni nalézali na jeho stránkách ohlas svých tužeb a potřeb, byli s redakcí ve stálém styku a informovali ji o náladě, názorech, přáních i stescích prostředí, v němž žili. Toho uměl Herben pro obsah listu zdařile využít a »Čas« byl nejen hláskou a strážnou stanicí Masarykova realismu, zpravodajem a ukazatelem cesty, abych tak řekl, shora, ale i zpravodajem zdola, mluvčím inteligentních a osvětových vrstev národa. A prostřednictvím svého čtenářstva, jež bylo ve stálém a vlivném styku s jinými vrstvami, působil tím svým — jak Herben říkal — »tlakem vzduchu« daleko mocněji a pronikavěji než noviny, které měly možná mnohem větší počet platících odběratelů.

Čím se stával »Čas« svému čtenářstvu nepostradatelným? Především věcností a poutavostí statí kritických (literatura, umění výtvarné i hudba), referátů politických, pojednání pedagogických, jež nevyžadovaly od čtenářů těch znalostí, jaké předpokládaly skoro pravidelně články a referáty revuálních listů odborných; svou přístupností udržovaly jejich pozornost nesestupující při tom k niveau běžného tehdejšího novinaření. Pak to byly vtipné

feuilletony, opatřované vybranými pery, dále působivé, leckdy jen stručné poznámky glossující břitce denní události a zasazované do rámců zvláštních rubrik, horlivě čtenáři vyhledávaných (— »páté přes deváté«, »Nepokradeš«) a konečně polemiky, jež vybojoval pravidelně Herben sám, mistr toho oboru nebezpečný a často nezmožitelný.

— »Herbenova převaha v polemických utkáních byla v tom, že vždy zůstával při věci, měl argumenty, měl vtip, nikdy se nerozčiloval a nedal se nikdy strhnout k slovnímu siláctví nebo k planému hašteření, hlavně pak nikdy se nepřetvařoval, bránil-li nějakou myšlenku, bránil ji proto, že v ni věřil, potíral-li nějakou špatnost at' skutečnou nebo třeba jen domnělou, potíral ji proto, že ji opravdu považoval za špatnost,« říká L. Kunte.

Machar, Drtina, Vodák, Jokl, Krejčí, Jakubec, Koloušek, Kraus, Gamma-Jaroš, Štefánik, Šrobár, Kunte, Pražák — abych jen namátkou jmenoval — to byla věru elita duchů z kruhu spolupracovníků »Času«, jež za patronance Masarykovy vykonávala nemalý vliv na všechny obory osvětového i politického života národa.

Ani toho zapomenouti nelze, že »Čas« důrazně připomínal českým lidem povinnost starati se o Slovensko, Štefánikovy slovenské pondělní články obsáhly, jak o tom píše Pražák, »celý slovenský život v r. 1902 a 1903 i jeho uherský rámec a boje s Maďary a nastolily uvědoměle všude československá hlediska, přesvědčená o naší národní, jazykové a kulturní jednotě se Slováky. Byly prodšeny myšlenkou demokracie a pokroku a odmítaly vše, co se jen z dále dotklo československého národního nebo osvětného pokroku«.

Tak »Čas« působil na obě strany: českou i slovenskou. I to bylo zásluhou Herbenovou, jenž nezapomínal, že jeho praděd přišel na Moravu ze slovenské Holiče...

»S velikým zármutkem jsem jako novinář pozoroval, že nemáme čtení pro mládež. Já i žena mnoho jsme o tom přemýšleli. Zavedl jsem tedy ve svých novinách „Dětský koutek“ — napsal Herben ve svých Vzpomínkách. A ten »Dětský koutek«, který tak úspěšně řídila a sepisovala jeho choť, byl vyhledáván rodiči i dětmi, z jeho článků nejeden byl zařazen do školních čítanek; z toho »Koutku« učili se literáti, jak má se psát pro mládež; tak i tu »Čas« ukazoval cestu v oboru, tehdáž velmi zanedbaném. A což nedělní příloha »Besedy Času«, při níž jako by redaktor byl vzpomínal svých lidí doma na vsi, jimž za dětských let předčítával, jak by jim dopřál pěkně kratochvilného a přece literárně cenného čtení. Jako ve svých člancích dbal vzorně ryzosti jazykové, vyhýbaje se až pedantsky každému překrášlování a nepřiléhavému výrazovému prostředku, tak s úzkostlivou svědomitostí opravoval a upravoval příspěvky spolupracovníků; v »Listárně redakce« pak stručnými poznámkami a nejednou i se špičatou žertovností dával ponaučení literárním začátečníkům: nepochybuji, že přemnohý z nás pamatuje dodnes leckterou šňupku, kterou si pod svou značkou pobožně v »Listárně« o svém výplodě přečetl — a polepšil se. Tak i takhle, Herben vtípem a jakoby s úsměvem mladou generaci vychovával, neodháněl, neodbýval velkopansky jako leckde v jiných redakcích.

I to k zásluze »Času« přičísti dlužno pro literární historii, že byli jím uplatněni Jan Ka-

rafiát a Petr Bezruč. Tento přihlásil se sám, ale Herben bystře rozpoznav jeho kvality, uplatnil neznámého slezského »barda«, přes censurní obtíže vydal »Slezské číslo« a — při známé skromnosti ba ostýchavosti Vaškovi — zachránil jeho skvělé dílo básnické pro české písemnictví. Karafiátovi »Broučci«, tato tak znamenitá knížka pro mládež, byla objevem Herbenovým; nalezl ji, nepovšimnutu a v knihkupectví skoro odloženu, u Baštecského (r. 1876), upozorňoval na ni známé svoje, ale teprve v září 1893 byla nadšeným chvalozpěvem v »Čase« z pera Gammova tak pro veřejnost uplatněna a s nadšením přijata, že od toho roku dočkala se asi třicátého vydání.

Konečně i Vojtěch Rakous (vl. Vojtěch Oesterreicher) byl v »Besedách Času« Herbenem uveden do české literatury.

Za světové vojny, dokud ovšem »Čas« nezastavili »páni od militér«, byl nám věru utěšovatelem, jak dovedl povídat tím, co nebylo napsáno a co jsme přece jen mezi řádky četli! Jako věřil Herben nezvratně ve zdar Masarykovy a Benešovy práce zahraniční, jako v té své kouzelně působivé víře pracoval s celou »Maffií« — on přezvaný Maffiánem už za dob rukopisných — tak tuto víru a její sílu přenášel na nás každého, komu stiskl v těch dobách, kdy se hlavy věšely níž a níž a černý pesimism zmocňoval se i nejstatečnějších, na setkání ruku a šelmovsky mžouraje za svýma brejličkami, zabafl z viržinky zdlouha a vážně řekl — »jest to dobré — však se dočkáte«.

A pak, když už »Času« nebylo, jeho redaktor, čekající den ke dni, kdy si také pro něho přijdou, měl svou pravidelnou cirkulaci denní procházky, roznášeje při ní přátelům »poslední outěchu«, jak žertem říkal. To putoval — »svý-

mi ulicemi do doupěte« — v Akademické kavárně ve Vodičkově ulici, po čtvrté hodině odpolední: tam scházel se štáb domácí revolty. Mnohým dodával víry i naděje v lepší budoucnost; za to se nejeden »přítel« podezřívavě podívoval, »proč že Herbena ještě nezavřeli...« Jak mu někdy bylo při tom v srdci? Věřil, že Pastýř dovede své ovečky do zaslíbené země a — nezklamal se: to byla jeho — největší životní radost, ba pýcha« — jak řekl.

Rok 1915 byl pro něho i jeho rodinu přímo přeplněn stálými starostmi. Šestého ledna ulehl se zápallem plic, do 15. února byl v sanatoriu ve Stupčicích; synové vážně stonali, pak je tahali na vojnu, z níž jen pomocí věrných přátel na konec přece vyvázli; v srpnu mu zastavili »Čas«, v prosinci byl operován na pravém oku, aby aspoň jedno oko bylo zachráněno, a od té doby bylo po krásných chvílích myslivectví, jemuž dvacet let holdoval. Stal se houbařem... Ale svého klidu, své duševní rovnovážné pohody neztratil: 31. prosince toho roku zapisuje si po všem tom do svého válečného deníku »uplynulý rok žili jsme v samém štěstí...«

A že to novinářství měl v krvi, že bez něho ani žít nemohl, navrhuje hned po zastavení »Času« (27. srpna 1915), aby družstvo »Pokrok« vydávalo od 1. října t. r. týdeník většinou beletristický, aby »náš kádr zůstal pohromadě«. Prosit o milost za »Čas« se nepůjde, šámal v redakční poradě s Herbenem čestně prohlašují — »my tomu nevěříme, co jim říkáme, a oni nevěří nám, Masaryka zalhávat nebudeme...« A tak byl vydáván od 1. října 1915 týdeník »Novina« za Herbenovy redakce, básně, povídky, historie, hospodářství, a tam, třebas po kapkách a jen kratičký čas,

dodával zase umdleným duším naději. »Novině« nebyl však dopřán dlouhý život: vydáno 15 čísel (poslední 7. ledna 1916) a při šestnáctém bylo další vydávání policií ráno 13. ledna 1916 zastaveno, to se již neexpedovalo...

Tak připraven byl Herben o své nejmilejší zaměstnání, o novinaření; rok 1916 prožívá ve starostech o drahé duše tam v dálném světě za hranicemi i o své lidi doma, pracuje v »Maffii«, zasahuje, jak kde možno, aby vedoucí politikové čeští svými projevy a nadbíháním vídeňskému režimu nedesavouovali těžkou práci osvobozovací propagandy u vedoucích osobností v Paříži, Londýně i jinde.

Zdálo se nám všem, že nekonečně zdlouha a zvolna ubíhá čas v těch posledních měsících roku 1916. »Válečný deník« Herbenův z toho roku i z r. 1917 jest, zvláště v první polovici roku, pln stínů: pak už jako by se na obzoru černé chmury jasnily; začíná svítat...

VIII.

Herbenova léta 1917 – 1927

Při návratu amnestovaného Kramáře z Vídně do Prahy řečnil Herben 17. října 1917 na Žofíně tak skvěle a při tom za realisty s takovou důstojností, že jsme všichni byli k slzám dojati. Pod tlakem vážné doby nastal smír. »To sbratření už jest v nás, cítíme je všichni: to jest první jediný, veliký úspěch světového zemětřesení...« V té smířlivé náladě domluvil se s Kramářem, že bude psát každou neděli článek do »Národních listů«. Odpustil »Národním listům«, zapomněl v dobré vůli i své víře v jasnou budoucnost všechno, čím ony po léta častovaly »nihilisty«, »maffiány«, »zrádce« a »hlasatele samovraždy«, vzal na vědomí Kramářův slib, že zahájí nyní nový kurs, naprosto odlišný od válečného oportunismu a protimasarykovského poklonkování Vídni.

Z článků, jež byly z pera Herbenova uveřejněny v »Národních listech« v r. 1917 a do května 1918 (— kdy byly zastaveny, aby, a to bez úředního povolení, znova bylo začato s jich vydáváním 19. října 1918, tedy 10 dní před převratem —) jest zřejmo, s jakou radostí a nadějíplnou odhodlaností se tento šedesátiletý novinář dal opět do práce. A nebyl by Herbenem, kdyby si nebyl na Rakousku v jeho (však i našich) nejtěžších chvílích pochutnal tím, co o něm — očividně pro zahraniční propagandu — napsal.

Články »Národ český před evropským tribunálem« (4. XI. 1917) a kapitoly »Rakousko a český národ«, uveřejňované od února do

dubna 1918, byly těžko stravitelnými sousty pro rakouskou censuru, jež je sice nejprve propustila, pak si toho přece jen ve Vídni povšimla a »Národní listy« v květnu zastavili . . . Pozdě, neboť články, jejich data, fakta tam prokázaná byly velmi užitečnou pomůckou propagační českým Američanům, kteří na to právě mohli poukazovati, že články censura propustila a tím potvrdila jejich pravdu. Však si to také Herben ve svých »Vzpomínkách« pochvaluje (»jakéhosi uznání dočkal jsem se za války«). A sotva »Národní listy« znovu se octly v rukou čtenářů, ozývá se Herben, den před převratem. Ve válečném deníku si zapisuje dne 27. října: — »Ve vzduchu cítit, jak vše praská. Mně propustila censura v Národních listech úvodník „V předvečer“. Jen kousek je zabaven. Předpokládal jsem, že ho seberou i s titulkem«. — A dále píše: »Měl jsem přednášku ve Slaném a když jsem kreslil, jak bude vypadat náš příští stát se Slovenskem, lidé ani nedýchali . . .«

Krásný obrázek doby: za rakouského režimu, ovšem už dokonávajícího, tu ten policajty hlídaný masarykovský novinář jde si na venek a káže, věru že, slovo boží a pozdvihuje lidem hlavy . . . Doma řekla paní Bronislava — »že Vás, táto, nezavřeli, to se divím«, a to byla největší pochvala, jakou mohl slyšet . . .

Články, které pak píše do »Národních listů« v prvním roce republiky (na př. »Na cestě do Damašku« 12. X. 1919, Význam 28. října 1918 [28. X. 1919 při prvním výročí], »Česká kultura« [16. XI. 1919), »Ano, odpolitizovat se« 23. XI. 1919, »Když se rodí nový stát« [7. XII. 1919]) i články psané v r. 1920 a 1921 jsou zas tak věrně časisticky herbenovské, výchovně věcné, že jest dnes čtoucímu líto, vzpomene-li,

jak se pak Herben rozešel s národní demokracií a tím i s »Národními listy« . . .

— »Poslancoval jsem až po převratě, kdy jsem byl vyslán stranou národně demokratickou do revolučního Národního shromáždění a později do senátu. Mandátu senátorského jsem se vzdal roku 1925, když jsem se s národními demokraty rozešel pro jejich poměr k presidentu Masarykovi a ministru Benešovi a kdy jsem vstoupil do národní strany práce a za ní ještě jednou kandidoval do senátu . . .« píše ve »Vzpomínkách«. Mandátu nedostal a tak »politická kariéra jeho v republice nebyla dlouhá«. — Za národní stranu práce byl zvolen do ústředního zastupitelstva pražského a do českého zemského zastupitelstva.

V revolučním Národním shromáždění přijal ústavní výbor jeho návrh úvodních hesel k »Ústavě pro republiku Československou«.

Bylo to v noci z 28. na 29. února 1920, kdy, skoro poslední z řečníků k ústavě, stanul Herben na tribuně Národního shromáždění »— v okamžiku, kdy národ, dokončující vytvořením ústavy svou vítěznou revoluci a těšící se ze svobody, hrozil ve sněmovně zmizeti z dohledu pozorovatelova a zanechatí za sebou jen pohled na několik svářících se a k volbám agitujících stran, aby uvedl sněmovně na paměť skutečnou podobu chvíle. Nemluvil za svou stranu, za národní demokracii, která právě po uši vězela v stranickém zápasu, mluvil za sebe a jak doufal, za celek národa.« — (Peroutka, Budování státu díl 3., str. 1446.) Pronesl řeč obsahově bohatou, nezapírající historika, v koncepci mocně působivou, poněvadž neosobní, nestranickou. »— Jako tak často, také tenkrát bylo třeba, aby někdo přišel a odhalil pravý obsah toho, co prožíváme, aby hlavní postavil

nad vedlejší a uspořádal vidění přítomných. Sněmovna byla dojata touto řečí...» Koalice vzala Herbenův návrh za svůj a tak se dostal úvod jím navrhovaný v čelo československé ústavy.« — V řeči své také Herben »— muž nejryzejšího českého stylu v Národním shromáždění —«, snažil se přesunouti spor o označení jazyka československého »oficiálním« na místě slova »státní« »s horké půdy politické na klidnější pole linguistické«; jeho zásluhou bylo, že slovo »státní« na konec postaveno bylo na místo první, jazyk československý byl prohlášen za »státní, oficiální«. Slavnostně znějící a jistě z hloubi srdce vycházející projev Herbenův přispěl ve vážné chvíli k »akordu smíření a rozumu« a zakončení ústavního díla »rytířským způsobem...«

Myslím, že nemohla býti tato jeho řeč v Národním shromáždění lépe charakterisována než zvoláním poslance Pika: »to promluvil důstojný kamarád Masarykův!«

Přestav psáti pro Národní listy vstoupil Herben do redakce »Lidových novin« a spolupracoval v týdeníku »Národní práce«, redigovaném jeho mladším synem Ivanem, jenž zdárně se potativ, dal se také na dráhu novinářskou.

A od své sedmdesátky, již dočkal se ještě ve zdraví, ovšem na jedno oko osleplý, po požehnané práci novinářské a literární po plných čtyřicet let, byl, jak říkal, »novinářský pensista...«

IX.

Herben literát

1. Práce historické a lidovýchovné.

Spisovatelskou pozůstalost Herbenovu, literární jeho odkaz kromě prací novinářských, možno pro lepší přehled srovnati si do několika skupin. Především uvádím skupinu prací historických, pojednání o osobnostech a obdobích z minulosti národa, slavné i truchlivé, jeho ponížení i probuzení. Ve svých »Vzpomínkách« zdůrazňuje, že »všechnu svou ostatní práci literární pokládal za součást a doplněk svého novinářství«. — Jako novinář, tak i jako literát i historik chtěl být učitelem lidu a kazatelem jeho národního sebevědomí. Souvislost mezi novinařením a spisovatelstvím, jednotnost cíle obou činností považoval Herben pro sebe za povinnou, pro něho byl spisovatel i novinář světloňosem (— jak jsem to výslovně od něho slyšel —), hlasatelem pokroku, bojovníkem za mravní zdraví lidu. To poslání vykoná se stálým zřením ke všemu, co se děje kolem (t. j. novinář má tu vrch), stálou nespokojeností (ve shodě s Tyršem: — »spokojenost jest ten těžký olovenný cop, který především přetnout dlužno, máme-li volněji myslit« —) se vším, co překáží uskutečňování touhy po lepším a dokonalejším, zdůrazňováním kladných složek pro zdárnější budoucnost. A připomínáním všeho, co bylo velkého v minulosti. Řekl jednou: »malost dneška jest v zapomenutí velkých někdejších činů...« Proto se rozhoduje lidu

stále připomínat slavná údobí jeho dějin i silné osobnosti, aby z nich a z jejich díla čerpal posílení v těžkých chvílích přítomnosti, aby jimi poučen vyvaroval se pochybení a úchylek i scestí, na něž se dostal buď svou vinou nebo úmyslným zásahem těch, jimž šlo o jeho oslabení a úpadek. Tím směrem jsou vedeny a tím duchem naplněny všechny jeho práce historické. Ať jimi oživuje před očima lidu svatého Václava, »prvního to Čecha, jenž se dovedl nebát«, nebo věrozvěsty Cyrila a Metoděje, Mistra Jana z Husince, Jeronýma pražského, Jana Žižku, Karla ze Žerotína, probouzeje v srdcích obdiv pro velké vzory, ať v mistrovsky (řekl bych: alšovsky) načrtaných zkratkách ukáže lidu smutné obrazy Lipan, Bílé hory, popravy českých pánů, ať svému čtenářstvu kreslí portréty Havlíčkův, Krameriův, Pflegra-Moravského nebo Štefánika — vždy jde o jedno a totéž: dějepisem posloužit národu v jeho boji o život a lepší budoucnost, posílit ho jadrným ponaučením, podepřít ve chvíli slabosti. To staré, že »historie je učitelkou života«, jest v národě tolika protivenstvími stíženém přednějším úkolem historikovým, než jakékoliv učené badání vědy pro vědu. O tom jest nezvratně přesvědčen, že v husitství lid český stál na vrcholu své krásy a síly, pak že, vinou Lipan, dostavila se jako nejsmutnější důsledek úpadku síly lidu Bílá hora, po ní promyšlené ubíjení české životní pravdy katolickou protireformací; ta s nebezpečnou úsilností pokusila se ubít v českém citění vzpomínky všeho velikého ze slavné minulosti: odtud také římská náhražka Jana z Husi vikářem z Nepomuku. Proto se Herben tak zostrávrhá na tuto »legendu« a jejímu popření věnuje několik spisů. Barok, všechna jeho krá-

sa a s ním i ti vlasteneční Balbínové, jsou mu jediným trnitým a bodláčným houštím na křížové cestě národa k lepší budoucnosti. S nadšeným uznáním sklání se před obrodou národa v českobratrství, na něž, podle jeho pojetí, navazuje probuzení lidu českého nastalé přičiněním křisitelů a buditelů na počátku 19. století. Nový duch probuzené Evropy zadul i do Čech, síly lidu oživly a třeba tedy jediné pokračovati v duchu těch, kdož ve své čisté víře a své lásce k rodné řeči dali mu do rukou knihu knih, bibli, z níž čerpal sílu svého sebevědomí i za dob nejhorší persekuce, dragonád a jezuitských misíí. Tento výklad ověřil si Herben Masarykovou »Českou otázkou«; běda pak bylo každému, kdo se odvážil jej opravovati nebo snad na konec hlásati uznání Balbínovi či vysvětlovati obrození jinými fakty. Však toho Pekař, Goll, B. Rieger, Hanuš od Herbena po léta užili až nad míru věčného dokazování... A ještě jako sedmdesátiletý kmet vydává Herben r. 1927 své pojednání »Otázka náboženská v našem probuzení«, v němž shrnuje obsah svých článků vydaných v roce 1925 v časopisu Nová svoboda, jímž se zúčastnil diskuse o Masarykově filosofii českých dějin, neboť »debaty o náboženském smýšlení buditelů pořád jsou horké a námitky proti poznání Masarykovu čím dál nechutnější«. Neústupně trvá na všem, co dovozovali z dějin národa on i Masaryk, ač ten původní své závěry v leccěms změnil a doplnil. At' už tedy měl plně pravdu nebo ne: upřímnou snahou posílit národ v nejširších jeho vrstvách, způsobem jasným, jazykem ryzím, poučováním prodchnutým oddaností zdaru české věci zasloužil se Herben pojednáními, o nichž tu byla řeč, o duchovní život lidu měrou nema-

lou. Nebyl tu a ani nechtěl býti historikem vědcem, jako spíše historikem-učitelem, jenž má svůj cíl před očima účelně usměrňuje svou tvorbu, nepřestává býti kazatelem a vychovatelem.

Do této skupiny prací lidovýchovných možno zařaditi i jeho práce »o demokratismu« (v »Základech občanských nauk«), »Duch demokracie« (v »Občanské knihovně«), úvod k vydání Masarykovy studie »Osm hodin práce«, »Vzorná obec« (1885), »25 volebních kapitol« (pod pseudonymem T. Klín 1911), »Tábor je náš program« (1920), »Prameny a počátky demokracie« (1924).

Ve skupině prací kronikářských bud'tež uvedeny i práce, jichž předmětem byly události z autorovy současnosti. V pojednání »Deset let proti proudu«, vydaném po prvé již r. 1898, vypisuje boj rukopisný i první léta realismu (do r. 1900 ustavení se realistů v samostatnou stranu politickou). Znovu vydáno bylo v knize »Vzpomínek« roku 1935 a jest i přes to, že Herben tam zaznamenává děje a charakterisuje osobnosti s výlučného stanoviska zaujatého straníka, velmi důležitým pramenem pro studium událostí, o nichž ostatně dosud nebylo vysloveno mínění n a p r o s t o n e s t r a n n é a definitivně spravedlivě posuzující jejich rub a líc.

Důležitá jest ta historie rukopisného boje a rozvoje realismu tím, že se na pozadí celkového obrazu fakt i posudků zřetelně rýsuje portrét Masarykův z prvních let jeho reformátorské činnosti pražské; nebylo třeba ani Herbenova zdůrazňování, aby se neukazoval už mocný vliv tohoto posledního z buditelů českého ducha a českého svědomí. »Kniha v z p o m í n e k«, vydaná r. 1935 (s předmlu-

vou pro autora nejvýš příznačnou) s doplněným oním pojednáním a s poutavým výbo-rem z Herbenových denních zápisů z let válečných, uzavírá řadu prací historických, resp. kronikářských. Práce biografické, věnované výhradně Masarykovi a do té skupiny rovněž patřící, uvedeny jsou v následující kapitole.

2. Práce Herbenovy o T. G. Masarykovi.

O práci Herbenově s T. G. Masarykem a pro Masaryka krásně napsal Albert Pražák: »— Oba jsou dvojzvuk a přece souzvuk, s perspektivy dneška jsou ve svém společenstvu neodmyslitelní. Mělo-li dojít k Masarykově výhře, bylo třeba Herbenovy souhry. Jest samozřejmo, že tu nebyl Herben sám... ale Herben jako redaktor »Času« stál tu v čele, nejvlastnější Masarykův spolupracovník«.

Bylo již shora řečeno, jak uměl svým talentem popularisačním učiniti myšlenky mistrovy přístupnými prostému způsobu myšlení svého čtenářstva a jak tím přispěl k jejich zezážitnění.

Ale nikdy jich tím neznehodnotil: co bylo v Masarykovi »»faustovského, čemu bylo těžce rozuměno filistrovskou obcí českou« — podal on tak, aby tomu lidé velmi dobře rozuměli a že »to precedil populárním cedníkem« — jak vytýká F. X. Šalda — nebylo vadou, ale zásluhou o výchovu celých generací...

Jako důvěrný a dlouholetý svědek jeho práce i života byl povolán, aby se stal i spolehlivým kronikářem Masarykova života i práce.

Především pak pro tu svou jako skála pevnou víru v něho, neboť jí byly živeny jeho neúnavná pozornost a stálé sledování život-

ních kroků i činů. Jak v něho věřil a v jeho poslání! Když bylo profesorovi Masarykovi padesát let, nikdo si toho v národě skoro nepovšiml. Však »doznívala ještě zloba proti obhájci žida Hilsnera«, časopisy se bály uveřejnit uznalá slova o filosofovi a spisovateli, jež donedávna tupil kdekdo. Herbenův »Čas« přinesl jubilejní článek, v jehož posledním odstavci jest psáno: — »Proroci nebývají vítáni ve své vlasti. Násilí a surovost dovedly také opravdu stavět po desetiletí hráz působení profesora Masaryka. Litujeme toho... Stydíme se za to... Neronové dovedli rozvášněné zástupy přesvědčit, že křesťané jsou zločinci, a hořící pochodně planuly k nebesům. Ale jak budoucnost soudila o Neronech a křesťanech! A toho uznání se dočká od nedaleké budoucnosti i profesor Masaryk. V národě vzkříšeném, zdravém a mohutném budou velebit s palmami v rukou jeho jméno, s pýchou a štěstím budou se hlásit k tomu, že jeho kolébka stála v národě českém.«

Tak psal Herben o Masarykovi r. 1900!

V knížce »T. G. Masaryk, nástin životopisný«, již vydává r. 1910 k jeho šedesátinám, v prvním svém spisku o něm, sice narychlo, ve chvatu sepsaném (— »protože prof. M. nemohl své 60. narozeniny o nějaký čas odložit, ač by mu to samému bylo snad milé« —) podal pěkně ucelený obraz osoby, sdělil mnoho podrobností ze života, pro něž tento spis i dnes je dalším životopiscům nepostradatelnou pomůckou. A jak že končí svou »Poznámku« na poslední stránce spisku? — »Až bude prof. Masaryk slavit narozeniny 70. a 80., dám si více času a lepší pozor...« Tot' v jasné předtuše toho, čeho se dočkají pisatel i národ s ním, toho, v co on, Herben,

věří už celá léta — a ve shodě s tím, co tehdáž prof. Masaryk jaře prohlásil na oslavném sezení v Národním domě vinohradském (7. III. 1910): — »Chci být živ let osmdesát, a to hlavní ještě přijde...« (Poznamenávám, že tato knížka o Masarykovi z r. 1910 vydána byla po druhé r. 1919. Doplněna kapitolou »Masarykovo jméno v cizině 1909—1914« s krátkým sice, ale velmi výstižným výkladem o vývoji M. politického poměru k Rakousku a o přechodu od programu rakousko-českého v netajenou — »nenávist a úsilí otrásti tou prohnitou budovou monarchie«).

Ta — jak Kunte napsal — »messiánská« Herbenova víra v osobnost vyvoleného, že splní úkol určený mu Prozřetelností, zbystřila pozornost literáta, vždy rozvážně klidného, až flegmatického, v citlivé postřehování i těch podrobností života a činů, jež unikaly snad i nejbližším z kruhu Masarykova. Ba, co více: kronikář a beletrista, jenž pro leckterá horování svých vrstevníků míval nejednou toliko vlídný, ne-li útrpný úsměch, jakmile má psáti o svém Mistrovi, zahoří trvalým jasnem; jím prosvícen vyrůstá portrét zasazený do vhodné komponovaného rámce doby, s podmanivou životností. Při své typické schopnosti vnímati sebemenší detail a podržeti jej v čilé paměti, aby jím pak charakteristicky dokresloval podobiznu (— jeho portréty učitelů, profesorů, kamarádů, přátel i protivníků v »Knize vzpomínek« jsou vzácnými předlohami všem životopiscům —), umí se přece v pravý čas ubrániti nesoustředěné roztěkanosti. Tok jeho vyprávění se nerozlévá do zátočin a odboček, čtenář jest nesen jeho epickou šíří a dočte do konce bez únavy. Při tom autor přesvědčuje vlastními výroky portrétovaného, výtahy z no-

vin, váhou dokumentů jako průkazným materiálem čtenáře, že jeho, autorovo, nadšení i závěry o významu Masarykově, jako vrcholném plniteli Havlíčkova odkazu, jsou plně odůvodněny. I tu neleká se, jindy tak střízlivě na věci nazírající a nejednou posuzovatel břitce šlehající, zvýšiti svůj hlas k pohnutému vzrušení, jako by tím všemu československému lidu včas chtěl důtklivě připomenouti povinnou vděčnost a zadržeti jakýkoliv projev, jímž by mohla uražena býti práce i osobnost, vyrostlá vysoko nad průměr všeho ostatního.

Tím duchem a slohem píše Herben svůj třídílný spis »T. G. M a s a r y k«, jež spolek výtvarných umělců »Mánes« vydává v letech 1926—1927 v knihovně »Zlatoroh«. Jest přesvědčen, že čestně dostál svému slovu, danému před šestnácti lety.

V mezidobí let 1910—1926 vydal řadu menších prací o Masarykovi (»T. G. Masaryk, prezident republiky čsl.« 1919), jež jest otiskem práce z r. 1910, dále franc. publikaci »T. G. Masaryk 1923«, za spolupráce Hartla a Bláhy, anglickou s J. Havlasou »President of the Czecho-Slovak Republic T. G. Masaryk« 1923, »T. G. Masaryk, první občan nové Evropy« 1925, »Masaryk politik« téhož roku. Pojednání »Doživotní prezident republiky« jest z r. 1927.

Spis v Zlatorohu uveřejněný, doplněný roku 1930 ještě sbírkou: »Skizzář k Masarykovu životopisu« (souborem to článků uveřejněných v různých časopisech v letech 1906 až 1930, poněvadž byly v nich leckteré podrobnosti »cenné k poznání a osvětlení jak profesora tak presidenta Masaryka«), považuje patrně za definitivní své vyrovnání se s dílem Mistrovým. — »Psal jsem tento životopis bez vědomí a bez souhlasu presidenta T. G. Ma-

saryka... abych ho uchránil a sám abych unikl podezření, že jsem psal pod jeho vlivem. V našich poměrech jest tato poznámka bohužel nutná. Chtěl jsem být tedy evandelistou, jenž zaznamenal, co viděl a slyšel. Na metodu kritickou je času dost a já ji ponechávám jiným» — píše jakoby na rozloučenou v doslově knihy. Jaké vydává těmi slovy svědectví! Krásné sobě, uctivému k předmětu své lásky, k osobě, pro niž a s níž přes půl století věrně pracoval — a jak zahanbující pro všechny ty, od nichž mohl »v našich poměrech« očekávati pro své dílo na konec odporné přizvisko »vrtichvosta«. A přece přiměli ho ještě k jedné práci o Masarykovi, a to ke knížce pro dorost. A jest ta knížka tak milá, jako bývalo jeho poutavé vypravování, když se dal k němu vylákat u přátelského stolu: »Chudý chlapec, který se proslavil« (první vydání 1928, druhé 1930). Ve spise anglické spisovatelky pro mládež, S. K. Boltonové, »Chudí hoši, kteří se proslavili«, právem byl postrádán mezi 27 jejími slavnými náš Masaryk (neznala ho, když knihu psala). Poněvadž pak český překlad spisu byl hojně mládeží naší čten a jeho název dobře znám, pojmenoval Herben tuto svoji knížku o Masarykovi pro dorost stejně a dokázal v ní, jak uměl on, dědeček, vnoučatům svým pěkně vykládat.

Poslední prací o Masarykovi a poslední prací Herbenovou vůbec jest »Masarykův rodinný život«, knížka, kterou vydává v 79. roce svého věku; závěrečnou statí o Masarykovi ve stáří osamělém přitesává svým dosavadním portretům Masaryka-člověka rysy až monumentální. Co při té knížce nejvíce dojmá: — »že jí tak skoro s posledním dechem do-

sloužil svému milovanému a uctívanému druhovi,« — jak krásně napsal Jan Vrba.

3. Herbenova krásná próza.

O tvorbě krásné prózy, beletrie, říká Herben — při svých ponaučeních novinářům — že k ní chodil na zálety, jako za milenkou. Pokládal sice »svou ostatní práci« (tedy i beletrii) jen za součást a doplněk svého novinářství, vždyť — »všechno co dělal, dělal jako novinář —«, ale ta »milanka« drahá mu byla, z hloubi srdce měl ji rád. Nechce-li »zpustnout« v denní novinářské dřině, k ní se utíká v ochranu proti zevšednění; v touze po té »nedělní práci« (sám to nejednou tak řekl) trpce si dovede postěžovat, že málo byla mu dopřána . . . Jak neherbenovsky pak znějí věty: — »O své literární činnosti mohu říci s jistým steskem, že s ní spokojen nejsem. Není jediného spisu, který by byl splnil ideál, jež jsem měl před očima. To tím, že jsem všechno psal nakvap a posílal jsem rukopisy do tiskárny mokré. Neměl jsem v životě pohody. Co jsem psal, všechno jsou improvisace. Sem tam kapitola nebo odstavec se mi podařil, celek málokdy.« Příliš přísná slova, jimiž jako kmet odbývá ve »Vzpomínkách« svou beletristickou tvorbu. A neherbenovská, vždyť nebývalo mu hned tak něco proti mysli jako sentimentálnost . . .

Ty věty vyplynuly na papír patrně v nestřežené chvíli sklíčenosti, již zřídka podléhal věčně mladý Herben. Že by nebyl napsal spisu, který splnil jeho ideál?

Že všechno psal nakvap a jen improvisace? Nakvap všechno nepsal: svou nejrozsáhlejší knihu »Do třetího a čtvrtého pokolení« psal několik let (1888—1892) a na opětovaných

vydáních ještě opravoval. Pro soudní vyšetřování ani nemohl pokračovat, ve »Vzpomínkách« sám konstatuje, že o tajemných zákonech, podle nichž postupoval vývoj jihomoravských vesnic, »mnoho se napřemýšlel« ...

A »Hostišov« skládal po léta z kapitol načrtávaných ve chvílích oddechu a klidu — zase nic nakvap. Že v životě jeho nebylo pohody? Z opaku ho usvědčuje právě »Hostišov«, kniha prozářená přímo slunečnou pohodou, z jejíž mnohých stránek zní hymnickými akordy píseň o radosti ze života, z krásy dnů a spokojenosti rodinného štěstí. — »Knížka teplého podzimkového závětří, kniha spočinutí v chvíli a její blaženosti« — tak ji pochvaluje sám F. X. Šalda, jinak k Herbenovi tvrdý soudce.

Soudem o »nesplněném ideálu« se Herben omylu také nevyvaroval. Co bylo mu ideálem pro literární tvorbu? Jak svou literární teorii si již v prvních dobách svého tvoření formuloval (v »Umělecké besedě« v debatách o národním a slovanském umění), tak jí zůstal důsledně věren, ruští autoři a neméně i Masaryk ho v tom přesvědčení posilovali.

Podle bedlivě studovaných fakt, pozorovaných a zkoumaných se strany mravní, náboženské, materiální i duchové, podle souvislosti člověka s prostředím, v němž žije, kresliti věcně a pravdivě obrazy lidí i přírody, nepřidávati, nepřepínati, nalézti pro to svou přirozenou, jasnou a čistou formu, vyjadřování přístupné všem a naplniti ji obsahem, který by nejen pobavil, ale i vedl, poučil, prospěl. Literární a umělecký realism, jen ne umělecký idealism ani naturalism! Romantičnost ho právě tak vydražd'ovala k prudkému odporu, jako se nez bavil až do kmetských let přímo

neprátelského postoje proti heslu »umění pro umění«.

Však to vypověděl v druhém díle Hostišova v »Dopisech mladšímu spisovateli«, koncipovaných v rozpětí dvaceti let (1911—1933).

Vzrušený rozmach básnické obrazotvornosti odmítal, po svém přesvědčení varoval pro zachranu národního charakteru před uměleckým světoobčanstvím: však se také svou literární tvorbou na celý život připoutal na Čechy, Moravu a Slovensko. Jako miloval a mistrovsky ovládal čistý jazyk, neposkvrněný kazimluvy, tak nepřál přebujnělému, rafinovanému slohu, pro nějž bylo lze od něho nejdnou slyšeti mrzutý přímětek »— pokrytecká smýšlenost...« —

— »Umělci hlavním úkolem jest prý pozorování a vyjadřování umělecké a prý přetavení uměleckých zážitků ve vlastní dílně. Nevím o tom přetavování mnoho. Zní mi mysteriosně a čpí jakýmsi čarodějným procesem. Viděl jsem prostě své lidi a jejich práci a přiléhavými výrazy jsem se snažil sdělit svůj dojem čtenáři. To je všechno — umělecké ztráty nelituji« — řekne jednou a jindy, ještě skromněji, »— obracel jsem vždy zřetel k průměrnému českému člověku. Průměrné lidi patrně má Bůh rád, proto je nás na světě nejvíce...« Ani prostřednosti se neleká! Četl-li by kdo tyto až flagelantské autokritiky, neznaje spisů ani autora, věru že by mu nepřidaly chuti, aby sáhl po některé jeho knize. Trvám, že tyto všechny závěry, vyslovované »na stará kolena« o vlastní literární práci, jsou programovými voty, vyslovovanými po herbenovsku zrovna navzdor vysokým »literárním hofrátům« a svědčícími po mém soudě spíše tomu, že jest spokojen s tím, co a jak napsal.

Nač pak potom stýskati si do nesplněného ideálu? Vyznal-li »já jsem se učil u Krista: »líto mi zástupů«, byla to vždy láska a zřetel k lidu, jež posvěcovaly jeho pero. Přímo vzrušeně vyznává v citovaných »Dopisech« (Hostišov II., 265):

— »Když všechen začátek umění vyšel z lidu, má k lidu směřovat i jeho konec . . . úkolem umělcovým je zobecňovat krásu a šířit její království; touhou jeho má být, aby všichni pili z občerstvujícího pramene, štěstím jeho nejvyšším by mělo být, aby slyšel svá slova nebo své melodie na vesnicích, v horách a kam se ve vlasti své vrhne . . .«

Od tohoto přesvědčení neodvrátili ho v jeho tuhé důslednosti ani ti, kdož psali o jeho »rozšafně výměnkářském slohu«, »neuměleckých výtvorech« a podobně. První beletristické práce z konce let osmdesátých a z let devadesátých (1889—1893), jež byly vydány v souborech: »Moravské obrázky« (1889), »Slovácké děti« (1890), »Na dědině« (1893) a o nichž říká, že »— jsou práce novinářova, nepsaná pro krásnou literaturu, nýbrž pro vyrazení a poučení rodáků —« byly národopisné studie ze života selského lidu, obrázky lidí, zvyků, pověr a mravů, sepsané nejen pro krajany, ale i pro poučení Čechů, kteří o Moravě tehdyž znali velmi málo. Tedy cíle výchovné, leckterá kapitola jest až naivně kazatelská. V prvních dvou sbírkách šel sice ve stopách Bartošových, ale přece jen výš: už nesbíral jen obrázky krojů, zvyků, nářečí — sám říká, že sbíral celé lidi. — »Od zevnějšího života pronikat k psychologii lidu a politicky ukazovat také, kde čeho potřebuje a vidět v lidu našem — a v nikom jiném — základ národa, přispívat k jeho štěstí a potírat všechno nedemokratické a ne-

české (šlechta a Řím), co podžírá kořínky toho drahého lidu«. Vyrazení a poučení jeho moravských rodáků, k nimž tehdáž nepronikly noviny, tedy tendenční literatura, a tak novinář, publicista-historik, vychovatel k demokracii i beletrista — důsledně ve všech oborech své práce směřuje k témuž cíli.

Z víry v lid pramení také přesvědčení o jeho nezničitelné zdravosti, snad i porušitelné, vždy však jen přechodně, vítězíci nad porobiteli a pány, předurčenými úpadku a zkáze. Proto horlivě podporuje každý užitečný pokrok, je muž rád obětuje patriarchální časy a jejich zbytky, byt' je byl s Bartošem kdysi velebil a popisoval. S těchto hledisek přistupuje, zdokonaliv se ve stavbě dějů a popisech časů i lidí, ke tvorbě nejrozsáhlejší své románově-kronikářské práce »Do třetího a čtvrtého pokolení«. Nazývá ji kronikou, v níž zábavným způsobem chtěl venkovu vyložití, »jak jsme byli živi a jak jsme se vyvíjeli od časů Marie Terezie. Kniha měla být buditelskou a národně uvědomovací příručkou pro selský stav«.

Pozoru zasluhuje tato autorem vyslovená charakteristika: »p ř í r u č k a« — tedy kniha pro běžnou potřebu čtenářstva napsaná patrně se želaným účelem, aby byla častěji po ruce, aby poučovala, varovala a vychovávala.

Dějiny rodného kraje autorova, obraz kulturně historický, popisující nejen život, mrav i myšlení selského obyvatelstva, ale i ostatních společenských vrstev a jich typických představitelů, vzájemný styk a poměry pánů, šlechty, úředníků, vojáků až do těch drábů a hajných dolů. I jak se v jejich cítění, myšlení a jednání odráží duch doby, politické i správní vlivy: jak z lidu porobeného před r. 1848 stávají se občané svobodní i jak potom užívají i neužívají

svobody. Jistě si přál, aby tyto »příručkové« lekce byly opravdu čteny, ale: — »kde je psáno, že budou číst dějepisnou knížku? —«. Chce »— vyzrát na zvědavost svých krajanů« — bude proto líčit osoby i věci tak, aby četbou zlákal k vytrvalosti nad knihou, což se mu u jeho lidí také podařilo, jak sám si pochvaluje. Z pouhého vypravování účelně poučného vyrostlo však dílo vyšší hodnoty. Sám se jí dopracoval, ač »—nezačínal s úmyslem, řešit nějaké problémy«. Ale poněvadž v práci na ně narazil, »svědomitě jim pohleděl do očí...« Načrtává v drobnokresebných kapitolách obraz nejen lidových, selských, ale i panských typů, sleduje, jak z jedné vrstvy pronikali její představitelé do vyšších kruhů i k provádění vyšších, významnějších úkolů, shledává se s kladnými i negativními zjevy v poměru ke vzrůstu a pokroku národnímu, pátrá po příčinách škod i prospěchů, po nebezpečích ještě hrozících, i jak je potírati pro posilu a ozdravení národní bytosti. Lid selský jest mu, jak i jinde nejednou hlásal, jejím základem; nechtěl sice pěstovat kult »našich boдрých venkovanů« a jejich koženek, ale vycházeje od toho základu hledá zákony platné pro celek národní. Sleduje děje bídy, ubohosti i zkažení otroctvím poddanství i reflexe doby konstituční let šedesátých, hrozí se tmy, jež tehdaž ještě zaklopovala vesnice jeho kraje, kdy jinde už »hřměly tábory selské, v jižní Moravě bylo ticho...« Prodejnost selských duší zjevuje se jeho bádařskému zoru jako příznak kletby, trestu starých vin.

Ví, co škod natropily církve i stát, tu však stále mocněji, zprvu jen tuše, později přesvědčuje se o vládě tajemného zákona mravního, jenž rozestírá se před ním nad cestami

a stupni vývoje vesnic. »Zákon, pro nějž nemám jména, zákon viny a odplaty... O tom zákoně mnoho jsem se napřemýšlel...«

Ve Starém zákoně, v druhé knize Mojžíšově (kap. 20. v. 5. a násl.) psáno jest: »Nebo já jsem Hospodin Bůh tvůj, Bůh silný a horlivý, navštěvující nepravost otců na synech do třetího a čtvrtého pokolení těch, kteříž nenávidí mne, a činící milosrdenství nad tisíci těmi, kteříž mne milují a ostríhají příkázání mých...« Opíraje se o toto strašné vyhlášení trestů mstěných na dětech za viny otců, posílen o platnosti jeho i jinými spisovateli, kteříž mu svými teoriemi vědeckými nebo etickými potvrzovali odpovědné chápání života, přesvědčuje nejprve sebe, že na neštěstí jiných nelze stavěti štěstí své, i dokazuje pak tuto mravoučnou thesi na ústředním pásmu knihy: historii rodu Matěje Hrabce. Širotek po brumovickém domkáři a krejčíři kams do ciziny ušlém stal se za panský výprask z drába kancelářským, z bitého »kútkavca« vylíhne se v teple panské přízně ve vzteklých vzpomínkách trnitého mládí karabáčník »Harabes«, mstivě si zalíbivší tvrdé pohánění těch, z nichž byl jeho rod... Po nedlouhém panování »otrok, jenž zotročoval otroky«, přichází opět mezi své, musí se k nim uchýlit, ale oni nenávistně ho odmítají.

Syn jeho, Friedrich, ač občas přitahován synovskou láskou k matce Evě z rodu Jakubčíkova, jež se své dědině nedovedla odciziti, za mlada lenoch a nafuka, vyrůstá s cejchem tátovy rodové zpronevěry na čele a se srdcem otráveným zlobou. Ve své patrně ještě selské vychytralosti znovu se spolčuje s panskou třídou, aby svedl sedláky na zmar všeho dobrého, jež jim může přinést revoluční rok 1848.

Žení se s dcerkou bohatého sedláka, tvrdého a panovačného Dvořáka, a bídne končí. Dvě z dcer vyženou ho od sebe a když u třetí, Anežky, nalezl útulek — zešílí, u »liščích děr« zajde jako pobitá zvěř... Anežčin synek, Jiří Beneš, representant třetí generace Hrabcovy, vyrůstá v postavu bez kazu, jím patrně dojde ke smíření rodu s hněvem Hospodinovým.

Taková jest cesta rodu Hrabcova; do druhého i třetího pokolení vleče rod vinu jako železnou kouli na svých nohou, vinu, jež odčiněna bude — snad — návratem v pokání se srdcem rozhořevším se opět věrnou láskou k těm, jimž tak se odcizil praděd. Historie tato zabírá mnoho stran dvousvazkového spisu: vedle postav jmenovaného rodu, s patrnou zálibou mistrovou do podrobností řezaných, jest v kronice řada dalších představitelů lidových i panských tříd, ne tak typů, jako spíše individualit plně zapadajících do skladby celku, leckdy ovšem narýsovaných jen ve význačných reliefech.

Tak písmák — buřič Pecůch, evangelík Krátký, autorovu srdci zřejmě blízký, oba Bezděkové, kněz Hráza, jehož životní historie, jímavě malovaná v měkkých tónech, prokazuje formou i duchovní náplní vypravěčské kvality Herbenovy: ti bud'tež uvedeni jako výběr zajímavých a sympatických zjevů selských, katolických i »ukrytého semena« i vzdělaneckých.

Proti světlům stíny, tvrdými konturami namnoze s infernálními záblesky nasazené na portretech takového pojezdného v Kobylím nebo kancelářského Heyducka, hraběte Czobora, figury to přímo děsivě symbolisující dobu poddanství, dále povalovače mizery štetiny — to vesměs, at' srdci blízké či nemilé osoby

vystupující zřetelně z kolektivu selského nebo městského, panského, kněžského, seskupující se s celou kytkou životně silných žen i mladíc Evy, Hanyši, Maryšky, atd. v obrazy plasticky zasazené v široké řečiště dějů. Vypravování, ve svém klidu nejednou svým způsobem až jednotvárné, osvěžováno jest básnický vzrušenou lící nálad krajinových nebo scénami citově i dějově dramatickými, jichž působivost tím pronikavěji strhne čtenáře, jenž by se kapitolami historických ohlasů, dějepisných poučování nebo mravoučných odboček, tedy traktáty novinářsky koncipovanými, zaplouhal do únavy... Dílo zůstalo torsem na úkor své průkaznosti; nevímeť na konec, jak naplní své osudové poslání Jiří Beneš, ten »nalomený sedlák«, jenž poměry znechucen prchlivě prodá rodný grunt židovi, jde do Prahy, dostuduje medicínu, zamiluje si Prahu, tu Mekku národa, jež v něm vítězně zmůže moravské rozkolnictví.

Co bude však dál? Konec druhého dílu (či jeho první části) nás ponechává v mnohých pochybách... Nezdá se nám, že by tresty, jež tak těžce stíhaly potomky Matěje Hrabce-Harabesa, byly úměrné jeho provinění: v tom věru souhlasíme s F. X. Šaldou, jehož ostatní odsudky (uveřejněné nedlouho po smrti Herbenově o celém jeho díle v »Zápisníku« [únor 1937] a napsané patrně ve starém odporu proti všemu realistickému a »časistskému«) podceňují význam »Pokolení« na újmu věčnosti.

Poslání »příručky«, aby poučila především moravské čtenáře o mnohých dalších problémech (na př. poměru národa ke katolictví, k Rakousku tehdejšímu, o významu otázky židovské, o nevhodnosti lehkomyšlného podnikání průmyslového) přeplnilo sice spis výkla-

dy, ohrožujícími jeho poutavost, způsob však podání, především prostý, na mnoha místech přímo monumentální spád řeči, volba příměrů, vhodně přístupných, překonávají nejedno nebezpečí u čtenáře méně vytrvalého.

První sešity »Pokolení« vyšly, jak sám Herben sděluje, již roku 1888 (věnování Methoději Bezděkovi, učiteli v Čejkovicích, jest datováno dnem 20. října 1888): díl celý vydán 1892 (v Telči), 2. vydání s pokračováním roku 1907/8 a 3. roku 1919. Dílu II. první část (třetí konečné vydání) r. 1921. Oba díly v pátém vydání nákladem Družstevní práce v Praze vydány jako definitivní 1936.

Sbírka drobnějších i rozměrnějších obrazů ze života lidu, tenkrát táboorského, i ze života přírody »myšlenková i náladová náhodná směska«, kterou vydal v jednom díle po prvé r. 1907, nazvav ji krátce »Hostišov«, jest svéráznou, samostatnou kapitolou díla Herbenova právě tak, jako kratší i delší časy pobytu Herbenova ve vesnici toho jména jsou intervaly míru a uklidnění ve zvířeném toku jeho pražského působení a života.

4. H e r b e n ů v H o s t i š o v.

Za městem Voticemi stoupá státní silnice k Táboru stále strměji do kopce; na skalnatém ostrohu Větrova zdraví tě kaplička svatovojtěšská, to už silnici s obou stran svírá les, zprava porůstající hustě horský hřbet, na jehož konci v 15. století stávala tvrz. K ní patřící poplužní dvůr a ves položeny od kraje lesa po straně silnice z něho vybíhající a mířící plání k jihu, přes Buchov, kolem Oldřichovce k Miličinu. Ta tvrz i dvůr a ves byly rodným sídlem a zbožím vladyků Ostešovských z Ostešova, po nichž tu zbylo jen jméno

vesnice, neveliké, nějakých 15 čísel s hrstkou 80—90 obyvatel — Hostišov. U silnice, hned za návsi, ovroubenou košatými kaštany, v stromoví a křovinách zakryta Herbenova chalupa. Zleva i zprava kolem pláně, lesy a kopce, podél silnice jeřáby, za nimiž po jejím boku levém blýskají oka rybníčků; zastavíš-li se a zahledíš k jihu v jasném podvečeru zářijovém až k šumavským kopcům dohlédneš...

Hostišov doporučil manželům Herbenovým při jejich návštěvě z jara 1897 ve Voticích přítel advokát dr. Pinsker. Hledali letní byt, ve dvoře hostišovském ho našli. — »Když jsme musili (po pěti letech) opustit roku 1901 byt ve dvoře a nemohli jinde v Hostišově najít přístřeší, koupili jsme kus zahrady od kováře a přáli jsme si mít vlastní domek — — jen takový, abychom měli kde přespát, malý domek, jaký mají hlídači při dráze, Wächterhaus«...

Z toho »Wächterhausu« byla na konec vila, jak ji navrhl přítel Herbenův, vzácný umělec, architekt Kotěra; marné bylo přání »pana domáciho«, aby se jí říkalo chalupa, marně to bylo vyznačeno nápisem na zdi čitelným ze silnice, v Hostišově se říká »u vily«. A ten domek se zahrádkou stal se Herbenovi »ostrovem štěstí«. — »Šťastné chvíle připravovala mi od roku 1897 chudá horská ves v tábořském kraji. Jak mně jich bývalo potřebí, vy víte... Hostišov stal se útočištěm mého úzkostlivého štěstí«... A druhým jeho domovem, vždyť v Hostišově se skoro zpronevěřil svým milovaným Brumovicům. — »Doba těch skoro čtyřiceti let v Hostišově je vydlážděna štěstím mým i celé rodiny. Měl jsem chvíle potup a pronásledování jako novinář, kdy se mi zdálo, že mým jediným přítelem je Rek, můj statečný lovecký pes, v Hostišově však nalézal jsem

klid po bouřích a osvěžení.« Slova nadšená, radostně až výbušná, jakých nenalezneš u Herbeny mnoho. Tak slavnostně, svátečně zpívá jeho srdce jen ještě v kapitole »Jsem z Brumovic«, jichž přece nadobro nezapomněl; některé odstavce té kapitoly přesvědčují, jaký že byl ten »rozšafný výměnkářský« studený realista Herben — prosatér básník lyrik... To v něm probudil a životní radostí jeho pero posvětil právě Hostišov, ony samotářské toulky lesem i polem, kdy máje Prahu daleko za sebou, hltá přímo vnímavýma očima krásu přírody, pozoruje při tom zbystřeně život všeho živoucího v ní. Nejen zajíci, koroptvičky, králíci, sysli, vrány, sojky, mravenci přitahují jeho oči: stromy i oblaka, východy a západy slunce, všechna ta nádherná divadla přírodních dění zanášejí bohatou svou náručí jeho zemdlené, leckdy otrávené srdce kouzlem svých rosných, neporušených půvabů, ba vracejí stárnoucímu bitci mládí, teď plné úsměvů... V »Knize vzpomínek« jsou to věru jen smutné reminiscence na časy mladosti, jichž návratu by si sotva přál: kdežto Hostišov s m i ř u j e ho, aniž by si toho sám uvědomoval, s minulými trpkostmi. Jím podmaněn vykládá svým chlapcům: — »když lidé čtou pohádky, všechny hrajou zase v jejich kraji a kolem jejich vesnice. Podle toho poznáte svůj domov. Bydlíte-li někde a máte-li tu ves nebo to městečko rádi a všechno okolí dobře znáte, pak jistě představujete si při každém vypravování nebo čtení, kde se to stalo; představujete si, že se to nejspíše stalo tam u studánky, za cihelnou, na skalách, na kopci, pod rybníkem. Když jsme tyhle pohádky četli, já jsem si všechno umisťoval do Hostišova a jeho okolí... Proto si myslím, že Hostišov je náš domov. Do-

nedávna všechno jsem si umíst'oval do svého rodiště, Brumovic, a najednou poznávám, že už patřím do Hostišova« ...

Tak se udomácnil, když se z bezzemka stal vlastníkem půdy: uvědomuje si jasně, že tajemstvím jeho zájmu i celé tady činnosti zakleto jest v tom vědomí: ta zahrádka, ta chalupa jest n a š e ...

— »Čtyřista čtverečných sáhů v království českém, jež praotcové a otcové naši drželi, držím nyní já — já Jan Herben, jsem dědicem blahých chvil, jež oni prožili na těchto čtyřech stech sáhů, i slzí a kleteb, jež oni tu prolili a zakopali v dobách zoufalství; jak tu nyní chodím, chodím po tom dědictví, roste z něho ve mně sebevědomí jako v potomkovi těch Čechů — nepopustím, neskloním hlavu a můj hlas musí být slyšen. Jsem větší a silnější, když stojím na svém.«

Vidíš, jak tento Antaios, jenž před chvílí kdesi v samotě lesní zachvíval se uctivou bázní dobrého člověka, stojícího tváří v tvář Věčnému, dotýkaje se patama země, roste ve své síle, k dalším životním utkáním se s falší a zlobou, aby znova a znova bojoval za pravdu ... I pochopíš, proč ten kraj si tak podrobil jeho ducha.

Není hostišovský újezd právě z nejhostinnějších: na planině odnikud nechráněné, od Votic až po Miličín, trčící nejvýš nad Tábořskem, v té výši šesti až sedmi set metrů nad hladinou mořskou, táhnou stále větry, nezřídka vichřice, zima bývá třeskatá, závěje sněhové vysoko, inu »česká Sibiř« ... Říkával malíř Panuška, že tu jest léto pět dní v srpnu; sychravo, časté deště, ze zimy do jara citelná chladna, a ani v létě mnoho horka nebývá, vanet' tu stále z lesů chlad. Ale zato pak jas-

né, zářivě modré dni, barvy krajiny v tak čistých a světlých tónech, jaké jen kouzlí horský vzduch, jezírka a vody, tot' zrcadla azurné a sněžné běli oblak, až se dech tají nad jejich blesknou hloubí, modř kopců kol do kola, od lehkého kobaltu zrána do temných indychů při zlatě šarlatových západů. Vyjdeš po hrázi rybníka lesní stezkou na kopec; před tebou, nad kotlinou, v jejímž klíně rozseto hejno vesnic jak bílých kuřat, táhlé hřbety Velkého i Malého Blaníku, jako by za tebou z té hradby černého lesa tiše šuměla Smetanova hudba... A s vrchu Mezivratského, kamž z Hostišova malá procházka, výhled k Táboru, na západ k Brdům s Vysokým Chlumcem v popředí, už rozumíš, proč bylo napsáno: »Kdo vystupuješ, jda od středu země české, za Sá-zavou na hory táboorského kraje, vystupuj s myslí vážnou. Když staneš na horách za Voticemi, na Větrové, Mezivratch, na hoře Miličinské, skloň hlavu. K r á č í š p o p ů d ě h i s t o r i c k é«.

Vrátila-li mu příroda v tichých rozhovorech s ptáky, veverkami, lesy a oblaky víru, že stojí to přece jen za to žít a přes všechny trpkosti dožít v míru, třebas jen za několik krásných letních dnů, posílil v něm hostišovský újezd i víru v budoucnost národa, byť do nedávna deptaného a poníženého, tak jak ho poznal i v tom svém újezdě, z něhož přece Zbyněk Buchovec z Buchova, hejtman Žižkův, svolával do zbraně na nově založený Tábor tuhé bojovníky za pravdu Páně. Tvrdý kraj — tvrdý lid. Při styku s tímto lidem nezapíral v sobě připomínek Bartošových a se zbystřeným zorem proniká lidu tvář i ledví, aby vyzkoumal, co zbylo dnes z lidu Páně z onoho dávného času, jak jej uhnětl a jak jeho tuhé, drsné

kmeny, k nebi se kdysi pnoucí, k zemi zohýbal Habsburk s Římany. I jak jej ve fysickém i duševním zdraví leptá nedostatek, alkohol a vliv měst. Při svých toulkách nezapírá však v sobě ani oddaného uctívatele Palackého a jako lovec hledá stopy těch, kdož kráčeli tímto krajem před stoletími...

Všechny ty okamžiky štěstí, radosti, kořisti lovu očí i sluchu, myšlenky o životě, obrazy minula i náčrty dnešních lidí a lidiček jako do skizzáře zachytává, tu v letmých několika obrysech, tu do plné, podrobnostmi až vrchovatě protříbené výraznosti, list skládá po listě, dětem ve dnech svátečních předčítá: až jest z toho kniha, tak rázovitá, jakých v české literatuře věru poskrovnu. — »Kniha, kde se může začít a přestat, jak se ti zachce,« kus vlastního životopisu, dojmy a zážitky na papír připoutané slohem průzračným jako ty prameny v lesích dokola a řečí, která zní skřiváncím zpěvem. V prvním vydání přechoť lovec — jak ho Panuška ve svém náčrtu v prvním vydání knihy věrně zachytil — jemuž ani nemůžeš vyčítat, že zabíjí; přečti si kapitolu »Lovec« a porozumíš: tot' oproštění se od všeho nánosů civilizační kultury, koupel krve ve vůních polí a lesů, snad i trochu návrat k pračlověctví a ozdravovací léčba nemocných nervů i ochořelého srdce.

V úvodě k první knize slíbil pokračovati: však měl doma ještě dost popsaných lístků a dobře věděl, že všechno neřekl, a že i čtenáři touží po dalším... Dvacet šest let trvalo, než došlo k vydání druhé knihy. Kmet šestasedmdesátiletý vydává r. 1933 v jednom svazku d v ě k n i h y »Hostišova«, první (z r. 1907) otištěna tu beze změn, druhá jest novinkou. Není nezajímavé povšimnouti si dat, kdy

vznikaly články druhé knihy. Nejstarší črta (1903) napsána byla ještě před vydáním knihy prvé, hrst dalších jest z let 1906—7; pak do let válečných jen několik (z nich z r. 1909 krásná »Až umru«). Z let válečných do r. 1918 ani řádka (článek v obsahu, datovaný rokem 1916, patří do roku 1918); pak se Herben zase vrací ke svým »lovcovým zápiskům« — třebas že ne už jako lovec bloudící s věrným Rekem, ale poloosleplý, stále však dobře vidoucí srdcem. — »Četl jsem někde, že radostné city v přírodě a z přírody jsou možné jen v mládí, kdežto pozdější život zastudí je starostmi a usýcháním smyslů. Zdá se mi, že to mohu popírat. Sedávám před okny našeho domku a mám radost z vlaštovek a vrabců, těší mne maceška i řimbaba, rád se dívám, jak jasmín vyráží pupence a jak kalina rozvíjí své sněhové růže... Je mi sedmdesát šest let, co toto píšu a radostné city v přírodě a z přírody mě neopouštějí«.

Významnější práce v druhé knize jsou o lid ech; skvělá vzpomínání o Slavičkově (psáno r. 1910) s přípisem z r. 1933; o návštěvě Osvoboditelově v Hostišově s jednou z nejkrásnějších »momentek« z jeho života; popisy krajinové s touž virtuózností jednoduchého a plně výstižného slohu, jako v popisech komponovaných před desíletími. A ovšem i vyprávění o zvířátkách: popisy a obrázky, jež nejsou ani maeterlinckovsky mystické, ani ewaldovsky pohádkové, ani kyberovsky antropomorfistické: jsou jedinečně herbenovské, bez konkurence. Pro mne jest to Aleš v prose, tak jest to všechno české, jak výrazové prostředky tak i předlohy.

Slavné hymnické finale vyvrcholuje dílo: mocnými akordy zní věty vyjadřující myšlen-

ky starce zadumaného v letním dni nad kvetoucími loukami, vlnícím se obilím, nad milovaným krajem. Klidné resignované loučení s krásou života, vážné účtování s vykonanou prací, rozjasněný pohled na druhý břeh — — »Letní den jest tak rozkošný, že v něm není místa pro strach ze smrti.«

Duše člověka harmonického splývá s krásou přírody.

X.

Člověk

Pamatuji Jana Herbena od svých gymnasijských studií. V druhé půli let osmdesátých minulého století bydlili jsme na Vinohradech, tehdaž poměrně malém městě, či lépe řečeno s maloměstskými poměry, kde obyvatelé významnějších povolání nebo i jinak se od průměrného občanství lišící byli záhy obecně známi. Dvě rázovité postavy, sobě zjevem v leccems podobné, reprezentovaly tam literátský stav. Dr. Jan Herben a Václav Vlček. Oba, jak říkal náš otec, gymnasijsní profesor, »taky kantorů, ale bývalí«. Herben sice nikdy nevyučoval, zkoušky profesorské však měl a svým zjevem nás žáčky přímo přesvědčoval o svém kantorství; Vlček, starší o 18 let, suploval v Praze a Č. Budějovicích a byl opravdu jako převážný a s moudrou přísností vzhlížející senior nějakého profesorského sboru. Poněkud jím byl, v jiném smyslu ovšem: jím r. 1871 založená první česká revue »Osvěta« — v těch letech vedená v selankovitém konservativismu a nedůtklivém nadšeném vlastenčení — byla svou hustě rozestřenou administrací sítí mezi českým středoškolským učitelstvem, jež svého bývalého kolegu jako »svého člověka« horlivě podporovalo, »jejich« časopisem a preceptorským až kazatelským slohem svých článků a recensí byla vděčně přijímána sborem profesorských čtenářů.

»Herbenův Čas« (tak se mu říkalo hned od jeho prvního čísla) odvážně prolomil tu frontu a zvláště mladší generace učitelská při-

vítala list radostně. Tak ti dva, »bývalí kantorů«, oba obtlouští, pomenších postav s kozí brádkou, typickou to módou oněch let, zapřisáhlí sobě odpůrci, potkávali se na vinohradských ulicích. Redakce a administrace »Času« byla nejprve v domě »U Možných« na Tylově náměstí, faktotum její, nezapomenutelný pan Ších, veterán pražských knihkupeckých sluhů, byl známou figurkou vinohradských ulic. Když se Herben r. 1892 s krásnou paní Bronislavou oženil, přestěhovali se (přes krátký pobyt na Smetance) do domu Friedlaendrových lázní v Divišově ulici a od těch dob jsme byli sousedi: my bydleli dlouhá léta za rohem, v ulici Palackého, v domě tehdejší vinohradské pošty. Proto často jsem vídal Herbena, na nějž mne otec, oddaný obdivovatel Rukopisů, již dávno předtím (někdy v roce 1886/7) na ulici upozornil s poznámkou — »to jest ten Herben z Rukopisů«. Jak mně, terciánovi, bylo tehdáž podivno, že by tento pán nevysoké, rozložitě postavy, s úsměvnou ruměnnou tváří, přívětivě hledící zpod brejliček, mohl býti tak hrůzostrašný kacír, spolubořitel slavné národní památky, buřič a rejpal, jak jsem o něm z hovorů otcových s »pány kolegy« slýchal... Volným, vážným krokem chodíval Palackého třídou do nedaleké tiskárny firmy Grund a Svatoň, kde »Čas« byl do roku 1888 tištěn. Náš otec byl horlivým čtenářem a propagátorem Vlčkovy »Osvěty«, doma jsme si předčítali Vlčkovy romány »Samohrady« (1886), »Setník Halaburd« (1889) — a jak se nám líbily! ... Pak ovšem byla pro mne svátkem cesta do té vily v Čelakovského ulici, na níž na modrém základě zlatem pyšně svítil nápis »Osvěta«; poslal-li mne tam otec s nějakou zásilkou: »půjdeš do Osvěty«, tot' bylo jako do nějakého

vznešenějšího světa... A když mne »pan Vlček« na ulici zastavil a protektorsky klada ruku na rameno důstojně se dotazoval — »dobře-li se učíte« — byl jsem v rozpacích přeductivých. Zato jsem s jistotou, neřku-li zlobou, aspoň předpojatostí, kose pozoroval »toho« redaktora Herbena, že si tak klidně, ba vesele mohl pokuřovati, když to jemu a těm nihilistům a zrádcům pepzně solili v »Osvětě« Zákrejs, Kalousek a jiní. Dlouho však netrvalo nadšení nás mladých pro pana Vlčka a jeho »Osvětu«, zlomilo se to v nás, dospívajících rozumem, když jsme, vymanivše se z »područí otců«, pochopili význam sporu o Rukopisy i poznali, do které fronty my, mladá generace, patříme. Což teprve, jak jsme osobně poznali redaktora »Času«! Po prvé jsem ho slyšel hovořiti se studenty a sám jsem jím byl osloven na kterémisi slavnostním večírku, pořádaném literárním a řečnickým studentským spolkem »Slavií« a některým spolkem moravských studentů. To jsme byli již na universitě, horlivě četli »Čas« a ovšem i »Nár. listy«, zuřivě debatovali: o Herbena bývaly divoké řečnické zápoly. V kruhu mládeže byl Herben jako dobrý, usměvavý táta: zvolna vyprávěl, dotazoval se, dotíral na tě důslednou řadou otázek sokratovským způsobem, nepřemlouval, nepřesvědčoval zjevně, ale na konec přesvědčil. A končilo to: »nu tak, vidíte«, z očí zahrál pohled, pro něho tak příznačné a nezapomenutelné přimhouření víček, doprovázené potrhnutím koutků úst do úsměvu — někdy i krátkého úsměšku, jenž zmizel rychle pod knírem. Ten v pozdějších letech býval přistřižen a tu, rozesmál-li se Herben, v pootevřených ústech zuby zasvítily, i ten jeho úsměv s bílou řadou zubů připomínal Masaryka...

Vzpomínám, jak jsem s ním v kteréši kavárně seděl nedlouho po onom roce (1905) pro něho tak krutém, kdy ho obvinili z defraudace peněz, sebraných pro sirotky po hornících... Obdivoval jsem, jak byl vyrovnán, ba až nápadně klidný. Jen zachmuřen byl, pro mne výjimečně, pobledlý a na vysokém čele rýsovalo se několik kolmých čar vrásek. Jednali jsme, tuším, o nějaké přednášce jeho, patrně asi pro naše tehdejší večery »Mladého sdružení«: dodnes vím, jak mi bylo trapno a jak jsem nesvedl kloudnou odpověď, když trpce řekl — »mne chcete? A myslíte, že vám lidi přijdou?« Tehdáž mu bylo věru hořko, vždyť i mnozí z lidí mu velmi blízkých a milých věřili v jeho vinu a v řadách odpůrců zněl jásavý hlahol, jak bude konečně odpraven. Po letech mi řekl: — »já jako vždycky věřil, že pravda zvítězí«...

Práce na jiných polích osvěty a referentská má činnost pro Pelclovy »Rozhledy« a později »Národní politiku« vedly naše cesty různým směrem; za války sešli jsme se ovšem na společné platformě práce, stýkali se častěji, nejednou mne Herben navštívil i v kanceláři c. k. ouřadu; na konec pak i svazek příbuzenský nás sblížil ještě úže. Nejmilejší, se srdcem otevřeným, nezapomenutelný průvodce polem i lesem, býval Herben na svém Hostišově. To pro něho i pro nás Prahy nebylo, žil jedině svému »újezdu« a rodině. Bývali jsme častými hosty ve vile páně Veselíkové nad Smilkovem, odkudž bylo do Hostišova coby kamenem dohodil a ostatní doběhl. Tehdy už Herben nelovil, zesláblý zrak dovoloval nejvýš houbaření — »tenhle lov na mne zbyl, když jsem přestal honit, teď strílejí naši chlapci a táta nosí domů houby« — promlouval zvolna, ukazuje špi-

cí hole, kde by v trávě mohly být hříbky. »To já tak holí ohledám půdu, když už zrak neslouží,« řekne bez sentimentálnosti, s úsměvem. Konstatuje fakt, nechce být litován. V přírodě býval až přecitlivělý, jak hladil stromky ve své zahrádce, jak ukazoval na krásu květů; jaký to jas svítil v tváři, když seděl před domkem na lavičce, vyprávěl o svých sýkorách a vrabčácích, o tom, jak — »támhle na plotě seděl vám vloni, ke konci října, brkoslav — pane, to byla sláva!« — — Ani věřit se nechtělo, že tento lyrický zpěvák krásy oblak a kopců jest stárnoucí bitec z tolika těžkých bojových kampaní. To nebyl ještě — »postonávající dědeček, šouravý a slabozraký«, takového jsme ho poznali až na samém sklonku žití. Kmet srovnaný se životem, rovnovážný, klidný, smířený i se svou cukrovkou, trpělivě odpovídající na nekonečné otázky vnuků a vnučky... Kraloval v čele stolu na verandě, vyzdobené pobledlými freskami Panuškovými a když dal se do vyprávění, ztichl kdekdo... Dosvědčuji pravdu prof. A. Pražáka, že Herben, promlouvaje své vzpomínkové »monology«, ač hovořil o příbězích, jichž byl, ne-li osou, aspoň významným spolučinitelem, »zesiloval daleké široké prostředí«, aby od sebe odvrátil pozornost a někdy až úzkostlivě varoval se mluvit o sobě. Ve dvou vzpomínal, myslím, nejraději: tu jsem míval dojem, že jako pavouk snuje vlákna dějů od středu námětu do širších a širších kruhů, aby co nejvýrazněji osvětlil situaci. Měl úžasnou paměť a pochopení pro sebe nepatrnější detail. Jak nerad mluvíval o svém zasažení do věci, o tom mohu uvést rázovitý příklad. Po kteréši výborové schůzi »Společnosti pro postavení pomníku Janu Nerudovi« (kde Herben svorně seděl s Ma-

charem vedle Šnajdaufa, kdysi svého druha nerozlučného, s nímž se v době sporů rukopisných rozešel) dotazoval jsem se ho na cestě domů, proč Neruda, ač byl tak významným členem redakce Národních listů (a podle »Vzpomínek« Antala Staška byl pro ty boje velmi rozhořčen), soustavných útoků Národních listů na »Atenčíky« ani na »dolní sněmovnu« se nijak významně neúčastnil a ve svých feuilletonech se o sporech rukopisných nerozepsal. *) Herben mi tehdáž zkrátka řekl: — »Byl dobře poučen o výbornosti Masarykově i poctivosti boje Gebauerova, dal si říci a nezamíchal se do toho«. A více o tom ani slova, ač ke mně býval dosti sdílný. Po letech jsem zvěděl, že byl to právě on, jenž setkav prý se tehdáž kdesi na Příkopech s Nerudou v doprovodu jeho posluhy, prochodil s ním kolik hodin, až ho přesvědčil o kvalitách popiračů pravosti Rukopisů a přiměl aspoň k neutrálnímu mlčení...

Jako o svých zásluhách nerad mluvil, leda s ironií, čím vším že už byl: »defraudantem, plagiátorem, obhájcem židů, zaprodancem krále pruského«... tak ani chválou jeho činů nebo spisů se u něho nedalo »šplhnout«. Zato o jiných uměl krásně promluvit, neboť byl jako jeho matka: zamiloval-li se — »jako by hořel plamenem«, tu lásku jeho bylo vidět, »taková jest nejhlubší, když o ní není slyšet«. Mnohé měl rád, těch sympatií nezapíral, ba

---

*) Ve feuilletonech Nerudových z těch let dosud, ovšem jen neúplně vydaných, není o sporu rukopisném, pokud vím, zmínky; jediné ve feuilletonu z r. 1884 (při popisu vystoupení zpěvačky Turolly v Nár. divadle) píchl Neruda do prof. Hattaly pro jeho stále jen slibovanou obranu. To však bylo ještě před vypuknutím velkého boje z r. 1886 a násl.

zjevně je přiznával, obdivoval se však jen jednomu, neboť věděl, proč, a věřil v jeho poslání. Jemu »s l o u ž i l«, ta služba mu přinášela štěstí — »a víc jsem nepotřeboval«...

Levicí podpíraje ruku pravou, v lokti ohnutou, v ní třemi prsty od spoda vyvažuje viržinku, namířenou ohněm proti posluchači, s hlavou trochu pochýlenou, vzpomíná. Dívá se do minula, v krátkých intervalech s kouřem vyssává vzpomínku, pobafává a sází vyprávění, jako by diktoval. Náhle zdvihne hlavu, zadívá se ti do tváře... Pátravě, do hloubky. Tohle býval pohled Herbenův nejnezapomenutelnější. To se do člověka dobýval, zkoumal: mělš dojem, že ti vidí až bůhvíkam, že v té chvíli čte, co máš napsáno v zápisníčku ve vestě... Pohled rozeného novináře: zvědavý, jenž neopomine sebe menší podrobnosti, aby ji pak uložil do některé přihrádky v mozkové registratuře. Však ji vyloví, »až se to hodí«... Proto jsou jeho literární a memoárové portréty osob dávno odešlých tak životní; v »Knize vzpomínek«, jejíž první část jest přece psána v pozdním věku, vystupují na scéně dějů osobnosti Bartošova, Roytova, Gebauerova, Scholzova, Kolouškova, matčina i jiných s takovou plastičností a tak odlišně charakterisovány, že si čtenář ani nad jednou z těch postav neuvědomí, kdy ji Herben vlastně viděl naposled... V hovoru učiní o někom zmínku, řekne — »víte, já už si tak dobře nepamatuji, jsou tu léta, ale bylo to« — a vysype řadu detailů, přesně řezaných jak kameje, v očích pod sklem brejlí zasvítí na okamžik plaménky, jako by ocílkou křísl, starý pán se usměje a zamlčí. V té pomlčce zní tiše radost, nu vidíš, přece to ještě jde... »Já už jsem teď jen tak na nekrology, žurnalistický pensista,« poznamená pak: ne-

víš, ze skromnosti či s hořkostí . . . Bylo F. X. Šaldou napsáno a jím z Chalupného brožury citováno, že Herben nebyl člověk ideový — »nýbrž jen a jen bystré oko a hbitá ruka,« že byl muž, »kterého ideje nechávaly vlastně velmi chladným...« Za co to pak bojoval celá léta ve svém »Čase«, za co se bil ve své studii »Deset let proti proudu«, za co pracoval tento »neideový člověk« v Maffii, za co rozeplál se tak vzrušeně v nejedné kapitole svého životopisu Masarykova? Jest snad jeho válečný deník dokumentem »střízlivosti až podešvovité«? Jeho rozpaky a rozpory před vstupem do semináře, jichž nejpádňejším dokumentem jest kapitola »proč jsem se nestal knězem«, nebyly rozhodnuty ideou? Prokazovat, že nebylo pro něho záhad a rozporů, »něco, čeho bylo by třeba s napětím všech sil promýšlet, domýšlet, řešit —« proto že i »záhadu smrti si klidně odsunoval s cesty, vyznav v Hostišově, jak na něho v takový pěkný sluneční den letní nešla ze smrti hrůza«, znamená především zapomenout, že věřil, hluboce věřil, znamená naprosto nepochopit básnickou hloubku jedné z jeho nejkrásnější pasáží (»Ó letní dne...«, »Záhada života je svázána se záhadou smrti«), napsanou po dosažení věku sedmdesáti let, po nichž považoval každý další den za dar boží, nesa do svých posledních dnů kříž choroby i stáří s úsměvem a až dobráckým klidem toho, jenž dávno předtím citoval slova, že všech dnů člověkových jest sedmdesát . . . Dopracoval se pevnou vůlí toho klidu, ne z vrozené duchové pohodlnosti a bezstarostnosti; život se s ním věru nemazlil, ale on byl z tuhého jádra selského, příliš fysicky zdráv, ba daleko přes mužná léta ještě bujarý, po slovácku milovný zpěvu, veselosti a vtipu, aby se pod ním

lomila hned kolena před překážkou, aby dovedl ustupovat a couvat. Šel zvolna, ale jistě: a »vzal-li své tempo«, prošel i tvrdou zdí.

V gruntu svého srdce byl člověk dobrý, vždy ochoten o každém nejen věřit, ale i říkat spíše jen dobré, družný a srdečně vítající každou poctivou ruku podanou k užitečné spolupráci. Snad ho pro jeho zjev, jeho zvolný krok, jeho gesta mohl leckdo odhadovati na člověka velmi se sebou spokojeného, snad i blahobytného měšťáka, konciliantního pana profesora...

U stolu si jednou pomaloučku povídá: — »až na ty zajíce a korotvičky bych ani kuřeti neublížil,« při tom paní Bronislavu pohladí měkce očima, tak, jak patrně na ni zírával už tak někdy před čtyřiceti lety; paní Herbenová se mladicky otočí, v tmavých zracích zasvítí to granátky a se smíchem konstatuje »— máte pravdu — až na ty polemiky...« Co že odpovéděl? Zadíval se přes naše hlavy do zahrady a rozvážně dí: »vidíte, tomu se taky divím...« Dlouho jsem ho neviděl tak upřímně se zašklíbnout jako tehdáž. Tak i dobrý, vždy ochoten k míru, ale neschopen přetvářky, náhle rázný až útočný, šlo-li o pravdu, o ideje, v jejichž službách stál smrtelně věrně. Tehdy byl bojovný až zlý, nejen vtipný a usměvavý, ale kousavý a žíravý, svíraje předmět svého útoku v objetí, na jaké býval z mlada zvyklý, když třebas v Hustopečích pral se s grásly. »Nesnesl jsem pomyšlení, že bych měl utíkat« — to heslo nesl v sobě celý život. Měl hlubokou víru v pravdu, v právo, ve vládu dobra a spravedlnosti: nedal se lehce přesvědčit o špatnosti činu nebo člověka. Kolikrát jsem měl možnost o tom se přesvědčit: nebyla to u něho laciná sentimentálnost, takové fotrovské dobřáctví, jež z pohodlí a nechuti se rozčilovat

odmítá přesný soud a namáhavé přemýšlení. Šel vždy věci na kloub, realista — ne však střízlivý »až do podešvovosti«, loudavý a ospalý: z poctivosti, citovosti, z přesvědčení, aby neukřivdil. O těch, kdož ho opustili, kdož ho, třebaš po letech, trpce zklamali: o těch málo mluvil, ba nejednou při zvuku jména mávl jen prudce rukou, jako by vosu odháněl, to už pak byla poprava... Vyprovokován k boji, ať už osobně nebo jen citem, že nutno zakročit v zájmu cti, na obranu pravdy, v obhájení ideje nebo jen i tése vyslovené Mistrem, nejednou překročil míru, kterou si sám předtím stanovil, ba nejednou ukřivdil až tuze bolestně. Což ovšem nese boj s sebou: ostatně své křivdy těžce odpýkával křivdami, jimiž byl ve svém životě častován nejednou tak, že bylo to možno jen při jeho tuhosti, aby nepodlehl. Ovšem také proto, že »měl po boku duši, která mu byla oporou« — svou ženu... Po životě bojů dočkal se klidných dnů stáří a vyrovnán, ctěn i milován všemi, kdož ho poznali, vydechl svou duši 24. prosince 1936, po deváté hodině večerní.

Přečtěte si v druhé knize Hostišova kapitulu »Až umru« a doplňte si ji v duši nad ním: ne, nikterak, jako člověk nevyšel s prázdnem, všichni říci musíme: »hodný člověk zemřel,« člověk poctivého jména a požehnané práce.

Spisy Jana Herbena samostatně vydané :

- Tři chorvátské osady na Moravě — Brno 1882.
- O bratru Janu Palečkovi — Prémie k humoristickému časopisu »Paleček« s ilustracemi Mikoláše Alše — 1883.
- Upomínka na slavnost Mistra Jana Rokycany — Praha 1882.
- G. Pflieger-Moravský — Praha 1883.
- Mistr Jeronym Pražský — Praha 1883.
- Pravdivé vyličení života M. Jana z Husince (pseudonym Jan Svoboda) — Praha 1883.
- Cyril a Metoděj, život a význam jejich (pseudonym J. Svoboda) — Praha 1883.
- Vzorná obec — Praha 1885.
- Život a působení J. H. Galaše — Praha 1885.
- Karel ze Žerotína — Praha 1886.
- Moravské obrázky — Praha 1889. Druhé vydání — Praha 1925.
- Slovácké děti — Praha 1890.
- Do třetího a čtvrtého pokolení (dva svazky). I. vyd. Telč 1892 — II. vyd. Praha 1907/8 — III. vyd. Praha 1919—21 — IV. vyd. 1924 — konečné vyd. Praha 1936.
- Jan Nepomucký — Praha 1893.
- Na dědině — Praha 1893.
- Deset let proti proudu (1886—1896). I. díl. První vydání Praha 1898. II. vydání v »Knize vzpomínek«.
- Bratr Jan Paleček I. vyd. — Praha 1902. Pro mládež (s obrázky Panuškovými). — II. vyd. Praha 1926 (s obrázky Fr. Vrobela).

- Kdybych byl spisovatelem — Praha 1902.
- Historie o bratru Janovi Palečkovi, stavu rytířského — (starý text z r. 1883 s výkladem) — č. graf. edice M. Klikové vyd. 1904.
- Hostišov I. díl — Praha 1907. Druhé vydání ve dvou knihách — Praha 1933.
- Slavnost svatojanská v národě českém — Praha 1908.
- Jan z Nepomuku a Jan z Pomuku — Hradec Králové 1910.
- T. G. Masaryk (k šedesátinám) I. vyd. — Praha 1910.
- II. vyd. T. G. M. President RČS. — Praha 1919.
- 25 volebních kapitol (pseud. T. Klín) Praha 1911.
- Masarykova sekta a Gollova škola — Praha 1912.
- Pověsti a pravda — Praha 1914.
- Leták »Na uvítanou pres. Masarykovi«, vydaný čs. vládou dne 20. prosince 1918 (chybně datovaný 20. října 1918) a rozdávaný občanstvu.
- Lipany — Praha 1919.
- Milan R. Štefánik — Praha 1919.
- Bílá hora — Praha 1920.
- Divoženka (výňatek z I. knihy »Hostišova«) Brno 1920.
- Duch demokracie — Praha 1920.
- Legenda svatojanská — Praha 1920.
- Poslední pohádka — Praha 1920.
- Tábor je náš program — Tábor 1920.
- Úvod k Epitafům B. Pešky — Praha 1920.
- Jan Žižka z Trocnova — Praha 1921.
- Karel Havlíček — Praha 1921.
- Poprava českých pánů — Praha 1921.
- Roztlučeš je prutem železným (výňatek z I. knihy »Hostišova«) — Praha 1921.
- Le premier président de la République Tchecoslovaque T. G. Masaryk (přel. E. Besteaux) — Praha 1923.

- President of the Czecho-Slovak Republic T. G. Masaryk (přel. E. Havlasa) — Praha 1923.
- T. G. Masaryk — Prague 1923 (spolupráce Ant. Hartla a I. A. Bláhy).
- Nové učení o české šlechtě — Praha 1924.
- Ohlas zahraniční revoluce doma — Praha 1924.
- Prameny a počátky demokracie — Praha 1924.
- Masaryk politik — Praha 1925.
- T. G. Masaryk, první občan nové Evropy — Praha 1925.
- Huss and his followers — Londýn 1926.
- Husitství a bratrství — Praha 1926.
- M. V. Kramerius — Praha 1926.
- Doživotní president republiky — Praha 1927.
- Otázka náboženská v našem probuzení — Praha 1927.
- T. G. Masaryk — tři svazky — Praha I. vyd. 1926/7, II. vyd. 1930.
- Chudý chlapec, který se proslavil — I. vyd. Hradec Králové 1928 — II. vyd. Praha 1930. (Do esperanta přeložila T. Mrázová — Olomouc 1930.)
- O presidentu Masarykovi pražským dětem — Praha 1930.
- Skizzář k Masarykovu životopisu — 1930.
- V dědině a domově — Přerov 1930.
- Lístky z válečného deníku 1914—1918. — Praha 1933.
- Kocour Baghýra a pes Rek (výňatek z I. knihy »Hostišova«) — Praha 1934.
- Knihy vzpomínek (I. Léta mladosti — II. Proti proudu — III. Válečný deník) — Praha 1935.
- Jsem z Brumovic (z »Knihy vzpomínek«) — Uh. Hradiště 1935.
- Vliv rodného kraje na dětskou mysl Tomáše Masaryka — 1935.

Masarykův rodinný život — I.—X. vyd. 1936/7. (Do němčiny přeložil F. W. Nielsen 1937.)

Ve staré škole — Brno 1937.

*

Sebrané spisy Jana Herbena (dosud 5 svazků) vydávány v Praze od r. 1918.

Herbenova Čítanka — Brno 1921. S úvodem K. Wolfa-Želichovského.

Výbor ze spisů uspořádal V. Marek — Pacov 1926.

Doprovod k cyklu dřevorytů J. Dobrovolského »Hodonín« 1930 (vydáno také ve »Skizzáři«).

18. 5. 38.

L

Prameny :

Spisy Herbenovy (z nich především »Kniha vzpomínek«, »Do třetího a čtvrtého pokolení«, první spis o T. G. Masarykovi 1910 a j.).

Albert Pražák: Jan Herben — Turnov 1937.

L. Kunte: Osobnost Jana Herbeny — Praha 1937.

Janu Herbenovi na památku: V. Klofáč — A. Pražák — K. Z. Klíma — K. Moudrý — Praha 1937.

Jan Vrba: Jan Herben — Praha 1937.

Josef Ošmera: Jan Herben — Praha 1937.

K. Wolf-Želichovský: Herbenova Čítanka — Brno 1921.

Čeněk Habart: Voticko, Herbenův kraj — 1934.

F. X. Šalda: O Janu Herbenovi, novináři a beletristovi — Š. Zápisník — únor 1937.

Zdeněk Nejedlý: T. G. Masaryk — Praha 1930/37.

Marie Gebauerová: Rodinné vzpomínky na Jana Gebauera — Kladno 1926 a 1932.

Dr. Jaromír Doležal: Masaryk osmdesátiletý — Praha 1931.

Dr. J. Novák-dr. A. Novák: Přehledné dějiny české literatury 1922.

Ferdinand Peroutka: Budování státu — 1933/36.

Gamma: Brázda (II. Životem). 1917.

W. W. Tomek: Paměti z mého života — 1904/05.

Antal Stašek: Vzpomínky 1925.

Příspěvky k listáři dr. Fr. L. Riegra: Dr. Jan Heidler — 1924.

F. M. Bartoš: Rukopisy — 1936.

Ottův Naučný slovník a články v časopisech (na př. Literární noviny 1927, Mor.-sl. revue atd.)

Obsah

I. Léta mládí

Otec Vavřínek (Vávra) — matka Alžběta —
děd písmák, bába poutnice — dětství — ve
škole v Morkůvkách a v Hustopečích . . . 3

II. Na gymnasiu v Brně

Bydlení v Brně — Profesoři František Bar-
toš a Václav Royt — Antonín Vašek —
Zkouška dospělosti — Půjde na kněžství?
— Rozhodnutí 10

III. Na universitě v Praze

Cesta do Prahy a počátky pobytu — Básník
Svatopluk Vojmír — Studium na filosofické
fakultě — Profesoři Tomek, Hattala, Jan
Palacký — Profesoři Jan Gebauer a Jaroslav
Goll — Kalousek — Státní zkouška . . . 19

IV. Bude novinářem

Rozhodnutí a příprava — v redakci Nár.
listů — doktorát — Spor o pravost Ruko-
pisů — Athenaeum — Léta osmdesátá XIX.
stol. v Čechách — Co jim předcházelo —
Odboj »mladých«: přípravy na vydávání ča-
sopisu — 20. prosince 1886 první číslo »Času« 27

V. Mladý Masaryk a mladý Herben

O rodném jejich kraji — První setkání 1874
a další v Kloboucích — Na přednášce Masa-
rykově v Praze 15. XI. 1882 — Uchvácen
navždy 40

VI. Herbenův »Čas«

Vztah k Masarykovi — Zprvu vydáván »Čas«
dvakrát měsíčně — od r. 1889 týdeník —

r. 1893 přechází v Herbenův náklad — roku 1900 obdeník a od října 1900 deník — Roku 1906 převzalo »Čas« družstvo »Pokrok«, Herben redaktorem — v srpnu 1915 »Čas« zastaven — Herbenovo manželství 45

VII. »Čas« a realismus

Nový myšlenkový směr — Jeho význam, zásady a metody — Ideologie realismu a Tyršovy články — Úvodník Schauerův v 1. č. »Času« — Herbenovo vedení »Času« — Vliv na čtenářstvo — Spolupracovníci — Rubriky a přílohy — Karafiát, Bezruč, Rakous — Za světové vojny — Týdeník »Novina« — Léta 1915—1916 49

VIII. Herbenova léta 1917—1927

Návrat amnestovaného dr. Kramáře — Herben v »Národních listech« — Poslancem v revolučním Nár. shromáždění a senátu — Úvodní hesla k »Ústavě pro RČS« — Řeč Herbenova v Nár. shr. v noci z 28. na 29. II. 1920 — Herbenův rozchod s nár. demokracií a Nár. listy — V »Lidových novinách« a »Národní práci« 63

IX. Herben literát

1. Práce historické a lidovýchovné 67

2. Práce Herbenovy o T. G. Masarykovi

Článek v »Čase« k padesátinám 1900 — Nástin životopisný, vydaný r. 1910 k šedesátinám — Třídílný spis »T. G. Masaryk« z roku 1926 — Menší práce — »Skizzář« — Vypravování o »Chudém chlapci« pro mládež — Poslední spisek »M. rodinný život« . . . 71

3. Herbenova krásná próza

Herben o své literární činnosti — Jeho zásady pro literární tvorbu — První práce

z let 1889—1893 — »Do třetího a čtvrtého pokolení«	76
--	----

4. Herbenův Hostišov

Místo a kraj — Vlastní »chalupa« — Kniha o Hostišově: první vydání 1907, druhé 1933 — »Ó letní dne«	93
---	----

X. Člověk.

Král. Vinohrady v letech osmdesátých XIX. stol. — Herben a Václav Vlček — Naše styky — V rodině — V Hostišově — »Člověk neideový« — Hodný člověk zemřel	93
Spisy Jana Herbena samostatně vydané	103
Prameny	107

Autor knihy jest povinen vděčností panu vládnímu radovi Zdeňku Frantovi za přátelsky vydatnou pomoc při koncipování práce i při korekturách a pánům bibliotekářům Národního musea PhDr Františku Pátovi a PhDr Miloslavu Novotnému za laskavou ochotu prokázanou mu při shledávání pramenů.